

***A büntetőeljárás garanciális szabályai –
különös tekintettel a védelemhez való jogra***

Jelige: Panta Rhei

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
II. A büntetőeljárás garanciális szabályai.....	4
II. 1. Jogállamiság, jogbiztonság, az államhatalmi ágak megosztásának elve	4
II. 2. Az alapjogok és a büntetőjog	6
II.3. A törvény előtti egyenlőség elve	7
II.4. A tisztességes eljáráshoz való jog.....	8
II. 5. Az ésszerű határidőn belüli elbírálás.....	11
II. 6. A független és pártatlan bírósághoz való jog	11
II. 7. A nyilvánosság elve	13
II.8. Az ártatlanság vétele	13
II.9. A jogorvoslat joga.....	16
II.10. Az anyanyelv használatának joga.....	18
II.11. Nullum crimen sine lege, nullum crimen sine poena.....	19
III. A védelemhez való jog.....	20
III. 1. Történeti előzmények	21
III.2. Hatályos szabályozás	22
III.3. A védői jogviszony keletkezése.....	23
III. 3.1. A meghatalmazott védő	24
III.3.2. A helyettes védőről.....	25
III. 3.3. A kirendelt védő jogintézménye	26
III.4. A kötelező védelem és a vonatkozó joggyakorlat	28
III.5. A védői jogok és kötelezettségek – és pár gondolat a fegyveregyenlőségről.....	31
III.6. Az érdekellentét(ek) kérdése és joggyakorlata	35
III.7. A védő kizárása	36
III. 8. A további, a védelemhez való jogot érintő uniós joggyakorlat.....	37
III. 9. De lege ferenda javaslatok:	39
IV. Összefoglalás	43
Hivatkozott irodalom:.....	45
Egyéb felhasznált irodalom:	46

„A büntető eljárási jognak mindig, mindenütt – hacsak nem akar a féktelen elnyomás eszközévé vagy a bűnöző tehetetlen bűnpártolójává lenni – kényes egyensúly megteremtésére kell törekednie. Biztosítania kell egyfelől a társadalmat arról, hogy felelősségre vonják azokat, akik a büntető törvénybe ütköző módon szegtek meg a társadalom normáit. Másfelől biztosítania kell a polgárokat, hogy a bűnözők elleni fellépés során a hatalom nem fogja a jogaikat alaptalanul és mértéktelenül korlátozni és nem fogja őket lépten-nyomon zaklatni.”¹

I. Bevezetés

A büntetőeljárás az egyes állampolgárok életének, egyes jogainak, személyének, javainak korlátozását is lehetővé tévő normákat is tartalmaz, éppen ezért bír rendkívüli fontossággal, hogy az egyes jogok meghatározott korlátozása minden esetben csak a szükséges és arányos mértékben történhessék.

Az alábbiakban igyekszem röviden áttekinteni azon garanciális szabályokat, amelyek a büntetőeljárás tisztességes voltát hivatottak biztosítani az abban érintettek számára. E körben nyilván meghatározóak a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) vonatkozó rendelkezései, vizsgálódásomat azonban mindenképpen ennél szélesebb körre szükséges kiterjeszteni tekintettel arra, hogy több vizsgált – mondjuk így – biztosíték az eljárási törvényben – expressis verbis - nem is szerepel.

A büntetőjogi tartalmat hordozó alkotmányos garanciák átgondolása nem tekinthető új keletűnek, számos alkotmányos, közjogi, büntetőjogi előadás, a későbbi jogalkotás irányára is hatást gyakorló írás témája volt – különösen a rendszerváltáshoz kapcsolódó novelláris szintű alkotmánymódosítás kapcsán² - e témakör.³

A tisztességes büntetőeljárás biztosítékait az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJE) vonatkozó gyakorlatába is be-bepillantva tekintem át, vizsgálva e garanciális rendelkezések összhangját a hazai⁴, illetve a vonatkozó nemzetközi elvárásokkal.⁵

1 Király T.: A büntetőeljárási jog útjai. Magyar Jog 1985/3-4. 252. o.

2 SZABÓ ANDRÁS: Alkotmányosság és büntetőjogi szankciórendszer -1991. március 29. Büntetőjogászok Klubja

3 TÓTH MIHÁLY: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 2001).

4 PALÁNKAI TIBORNÉ: Az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései I-II. (Büntetőjogi Kodifikáció 2002/3, 2002/4. szám)

5 GRÁD ANDRÁS: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve (Budapest, Strasbourg Bt. 2005)

A több mint félévszázadig hatályban volt 1949. évi XX. törvényt, az Alkotmányt a 2012. január 1. napjával hatályba lépett⁶ új alkotmány, Magyarország Alaptörvénye váltotta fel.

Az Alaptörvény előkészítése és elfogadása során számos – pro és kontra – álláspont fogalmazódott meg, jelentős – nemcsak jogi – érvek kerültek egymással szembe, többek között a büntetőeljárás alkotmányos voltát érintően is. Az alaptörvényi szintű garanciális szabályok és a Be.⁷ alapelvi jelentőségű szabályai – a régi eljárási törvény⁸ terminológiáját követve – alapelvei áttekintése során igyekszem figyelemmel lenni az Alkotmánybíróság (továbbiakban: AB) állásfoglalására is”.⁹

Az Alaptörvény kifejezetten a büntetőeljárást érintő – úgy a garanciális, mint az alapelvi jelentőségű – rendelkezéseinek vizsgálata előtt a területi korlátok okán pusztán áttekintő jelleggel, de mindenképpen szükségesnek vélem áttekinteni az annak feltétlenül alapjául szolgáló rendelkezéseket, illetve az állami büntető hatalomra vonatkozó alapvetések körét¹⁰, különös figyelmet fordítva a védelemhez való jog és az ehhez közvetlenül kapcsolódó védői jogok kérdéskörére.

II. A büntetőeljárás garanciális szabályai

II. 1. Jogállamiság, jogbiztonság, az államhatalmi ágak megosztásának elve

Az Alaptörvény egyértelműen kimondja, hogy *Magyarország független, demokratikus jogállam*.¹¹ E deklaráció, az ún. jogállami klauzula, az Alaptörvény felépítését tekintve is a lehető legmeghatározóbb alapvetés, gyakorlatilag valamennyi további alaptörvényi rendelkezés alapja. E megfogalmazást – tartalmát tekintve – 1990. június 25. napjától az addig a polgári demokráciára és demokratikus szocializmusra is utaló Alkotmány 2. § (1) bek.e is tartalmazta. A jogállamiság, mint fogalom tartalommal történő megtöltése ugyan a mindennapok aktuális jogalkotójának és jogalkalmazójának feladata volt és lesz, de ebben az AB – vonatkozó határozataival – folyamatosan segítségére van.

6 Az Országgyűlés 2011. április 18-i ülésnapján fogadta el

7 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.)

8 A büntetőeljárásról szóló 1972. évi I. törvény

9 20/2005. (V. 26.) AB hat.

10 PALÁNKAI TIBORNÉ: Alkotmányos büntetőjog – Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól; In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára – (szerkesztette: Gönczöl Katalin és Kerezsi Klára Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.)

11 Alaptörvény - Alapvetés B) cikk (1) bek.

„A jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben, a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket.”¹² Lényege szerint tehát a jogrendszernek az alkotmányos/alaptörvényi előírásoknak megfelelően, azok feltétlen tiszteletben tartásával és az ott deklaráltakkal összhangban kell működnie. Az állam pedig a jog feltétlen uralma alatt áll, csak és kizárólag annak előre meghatározott keretei között és eljárási rend szerint működhet. Az állam létrehozza, megalkotja működése szabályait, a törvényeket és egyéb jogszabályokat, amelyeknek betartása és betartatása joga, de egyben kötelezettsége is.¹³

Az állami büntetőhatalom olyan közhatalmi jogosítvány, amelynek gyakorlása az állam kötelezettsége, és amelynek keretében meghatározásra kerülnek a büntetendő cselekmények és azok jogkövetkezményei, az ilyen cselekményeket elkövetők felelőssége vonásának eljárási szabályai, valamint az említett jogkövetkezmények – büntetések/intézkedések – végrehajtásának rendjére vonatkozó előírások. Ezt erősítette meg az AB egy másik határozata¹⁴ is, amely szerint a jogbiztonság – az AB értelmezésében – az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek.¹⁵ Jogállamiság, jogbiztonság, normavilágosság, a szükségesség, arányosság, az ultima ratio elve - és még hosszan sorolhatnánk a garanciális elvárásokat. Az Alaptörvény – a jogállami klauzulához hasonló fontossággal – deklarálja azt is, hogy „a magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”.¹⁶

A jogállami működéshez feltétlenül szükség van a fentiekre vonatkozó garanciarendszerre is. E garanciák több helyütt is tetten érhetőek: részben magából az Alaptörvényből, annak rendelkezéseiből, de mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás során feltétlen figyelemmel kell lenni az AB-nak az érintett jogintézménnyel kapcsolatos gyakorlatára is.

12 56/1991. (XI. 8.) AB hat.

13 PETRIK FERENC (szerk.): Alkotmány a gyakorlatban (Budapest: HVG-Orac 2005.)

14 9/1992. (I.30.) AB hat.

15 PALÁNKAI TIBORNÉ: A büntetőhatalom alkotmányosságáról 251. old. – Összeállítás az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozataiból – In.: Büntetendőség, büntethetőség (szerkesztette: Wiener A. Imre, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1997.)

16 Alaptörvény – Alapvetés C) cikk (1) bek.

II. 2. Az alapjogok és a büntetőjog

Az Alaptörvény – döntően az állampolgári jogokat és kötelezettségeket tartalmazó – SZABADSÁG ÉS FELELŐSSÉG című fejezete közvetlenül követi az Alapvetés rendelkezéseit, ezzel is utalva az abban foglaltak jelentőségére.

E fejezet első meghatározása szerint: „Az EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége.”¹⁷ „Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait”¹⁸. Az alapjogok védelme tehát kiemelt jelentőséggel bír, azok védelmével kapcsolatosan az államnak megkülönböztetett szerepe és feladata van. Ezen alapvető jogok közül több, a témánk szempontjából meghatározó a büntetőeljárás során konkrétan ugyan nem kerül nevesítésre, mint például a feltétlenül tiszteletben tartandó emberi méltósághoz való jog.¹⁹ Az AB értelmezésében az emberi méltósághoz való jog – az élethez való joghoz hasonlóan – az ember jogi státusát biztosító és az emberi életet védelmező alapjogok hierarchiájának legmagasabb fokán álló abszolút, korlátozhatatlan jog.

Az emberi méltósághoz való jog ún. „anyajog” jellege megnyilvánul egyrészt az előbb említett legtöbb alapvető emberi jog az emberi méltósághoz való jogból származik, másrészt e jogból vezethető le számos olyan alapvető egyéni jogosultság, amelyet az alaptörvényi rendelkezések nem nevesítenek.²⁰ Az emberi méltósághoz való, általános személyiségvédelmi funkcióval bíró jogról azért is kell feltétlenül szót említenünk, mert a vizsgálódásom meghatározó alapját képező alkotmánybírósági gyakorlat a bűnösségen alapuló felelősség követelményét sajátos módon nem az ártatlanság vélelmének – később tárgyalandó – elvéből, hanem éppen az emberi méltósághoz való jogból vezeti le.²¹ Az „alapjogok” kapcsán a büntetőeljárásokhoz kötődő rendelkezések az Alkotmányhoz képest változást nem tartalmaznak.^{22 23}

17 Alaptörvény I. cikk (1) bek.

18 Alaptörvény I. cikk (2) bek.

19 Alaptörvény II. cikk

²⁰ BALOGH ZSOLT –HOLLÓ ANDRÁS: Az értelmezett alkotmány. Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2000. 522-523.o

21 11/1992.(III.5.) AB hat.

22 Alaptörvény III. cikk (1) bek. első mondat

23 Alaptörvény IV. cikk (2) bek. első mondat

Kifejezetten a büntetőjoghoz kapcsolódó új rendelkezés szerint *„Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”*²⁴

A legsúlyosabb, az alapjogokat leginkább korlátozó büntetés kapcsán tehát a jogalkotó a büntetőjogi normákon túl alkotmányos keretek között is meghatározta a kiszabhatóság feltételeit. *A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé kell állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönten.*²⁵ A szabályozás döntően megegyezik az Alkotmány rendelkezéseivel, azzal a differenciával, hogy immár nem a bíró, hanem a bíróság elé állítás kötelezettségét határozza meg. És még ugyancsak e témakörhöz kapcsolódóan: a kevésbé cizelláltan jelölt *„törvénytelen letartóztatás vagy fogva tartás áldozata kártérítésre jogosult”*²⁶ meghatározás helyett az Alaptörvény immár akként fogalmaz, hogy *„akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.”*²⁷

II.3. A törvény előtti egyenlőség elve

A „rég” Alkotmány 57. § (1) bek. akként rendelkezett, hogy *„A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.”*²⁸ E szabályozáshoz kapcsolódó történeti visszatekintés egészen az 1848-as 12 pontig nyúlik vissza, de e helyütt – terjedelmi korlátok okán – röviden az Alkotmány eredeti megszövegezésére, konkrétan az állampolgárok jogait és kötelességeit szabályozó VIII. fejezet rendelkezésére utalok²⁹ A rendelkezés összhangban van a bíróság előtti egyenlőséget egyébként még nem nevesítő, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény), illetve – a 2. cikk 1. pontjában – a jogok megkülönböztetés nélküli biztosítása mellett a bíróság előtti egyenlőség követelményét kifejezetten kimondó Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi

24 Alaptörvény IV. cikk (2) bek. második mondat

25 Alaptörvény IV. cikk (3) bek.

26 Alkotmány 55. § (3) bek.

27 Alaptörvény IV. cikk (4) bek.

28 1949. évi XX. törvény 57. § (1) bek.

29 1949. évi XX. törvény eredeti szövegezés 49. § (1) bek.

Egyezségokmánya (továbbiakban: PPJNE) írt³⁰, sőt az Európai Unió Alapjogi Chartája³¹ (továbbiakban: Alapjogi Charta) szerinti szabályozással is.

Az Alkotmány egész rendszerét meghatározóan alakító 1972. évi I. törvény a bíróság előtti egyenlőségről szóló rendelkezés számozását 61. § (1) bekezdésre módosította, míg a legutóbb hatályban volt rendelkezés egyetlen mondatba sűrített, de több alapjoghoz kapcsolódó szabályozását az Alaptörvény nemcsak a szerkezeti elhelyezést tekintve változtatta meg. Az Alaptörvény immár ismét nem a bíróság előtti, hanem a törvény előtti egyenlőségről beszél, amikor akként fogalmaz, hogy *„a törvény előtt mindenki egyenlő”*³², illetve a következő bekezdésekben tételesen jelöli, hogy a diszkrimináció tilalmát hangsúlyosan a faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti, illetve nemek szerinti különbségtétel tilalmára érti.³³

II.4. A tisztességes eljáráshoz való jog

A tisztességes eljáráshoz való jog garanciális elve az Alaptörvény XXIV. cikkének (1) bekezdésében és a XXVIII. cikk (1) bekezdésében található. Az előbbi általános jellegű szabályozás³⁴, míg az utóbbi, kifejezetten a bírósági eljárásokra szabott rendelkezés szerint *„mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat, vagy valamely perben jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el”*.³⁵ A tisztességes eljáráshoz való jog valójában több garanciális jogosítvány ötvözeteként definiálható, e körben számos kérdés (például az érintettek köre, a vád fogalma, a bíróság kérdésköre, a függetlenség, a pártatlanság kritériumai) vizsgálata lehet indokolt. A tisztességes eljáráshoz való jog garanciális szabálya a hatóságokkal, szűkebben értelmezve a bírósággal szemben támasztott garanciák összességét jelenti.

30 Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikk 1. pont 1. mondat

31 eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:hu:PDF

32 Alaptörvény XV. cikk (1) bek. első mondat

33 Alaptörvény XV. cikk (2) és (3) bek.

34 Alaptörvény XXIV. cikk (1) bek.

35 Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bek.

A jogintézményt életre hívó Egyezmény egyébként a „*fair trial*” kifejezést használja, ami leginkább a tisztességes tárgyalás jogára utal, kimondva, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően.³⁶ A fentiekhez hasonlóan fogalmaz a PPJNE is³⁷, míg az Alapjogi Charta azt rögzíti, hogy mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által megelőzően létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja.³⁸

A hazai alkotmányos szabályozás történetét áttekintve azt láthatjuk, hogy a tisztességes eljáráshoz való jogra az 1949. évi törvény még csak nem is utalt. Ezen – hagyományosan az angolszász jogrendszerben meggyökeresedett – garancia akkori hiánya döntően nem arra volt visszavezethető, hogy az Alkotmány az előbb idézett Egyezmény kihirdetése előtt lépett hatályba, inkább a szovjet szellemiségű jogalkotáshoz hasonulás lehetett az igazi ok. Ezt támasztja alá az is, hogy ezen alapjogot nem az Alkotmány 1972-ben történt módosítása, hanem az 1989. évi XXXI. törvény illesztette be.³⁹ A korábbi alkotmányunk tehát mondhatni „nagyjából” követte a nemzetközi előírásokat, nem tartalmazva például az ügyek ésszerű határidőn belüli elbírálásának kötelezettségére vonatkozó utalást sem. Amit természetesen nem pótol, hogy e kritérium előbb-utóbb végül megjelent a büntetőeljárás előírásait meghatározó törvény alapvetései között. De azért a Be. - bár mint törvény, és mint ilyen, a jogalkalmazó által értelemszerűen kötelezően követendő norma - nyilván mégsem azonos fajsúlyú egy alkotmányos alapelvvel.⁴⁰ A hatályos szabályozás e tekintetben megegyezik az Alkotmány rendelkezéseivel abban, hogy csak az Alaptörvényben konkrétan meghatározott kört, nevezetesen azokat, akik ellen vádat emeltek, érint a védelem. E tárgykört vizsgálva és szűkebb témánknál maradva, felmerül a kérdés, hogy csak a formális vádemeléssel érintettek köre értendő-e ide, csak természetes, vagy jogi személyekre is vonatkozik-e, és vajon e körbe tartoznak-e az ún. nemperes eljárások is. A tárgyalás „tisztességes” volta, mint garanciális kritérium új az Alkotmány 57. §-hoz képest, ott ugyanis az „igazságos” jelző szerepelt.

36 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Article 6. - Egyezmény 6. cikk 1. pont

37 PPJNE 14. cikk 1. pont

38 Európai Unió Alapjogi Charta 47. Cikk 2. mondat

39 KARDOS GÁBOR: Az új alkotmány emberi jogi fejezete. In: Alapjogok és alkotmányozás (szerk. Ádám Antal) (KJK - MTA ÁJTI, Budapest 1996.)

40 BÁRD KÁROLY: A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jogi dogmatikai értekezés (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007).

Ez valószínűleg az Egyezmény kihirdetéséről szóló, a hivatalos fordítást tartalmazó 1993. évi XXXI. törvény 2. §-ára utal, de ugyanezt a jelzőt használja a PPJNE is.

A tárgyalás és az annak alapján született érdemi határozat igazságossága közé értelemszerűen nem vonható egyenlőségjel, de utóbbihoz meghatározó módon járul hozzá az előbbi.

Az alaptörvényi szabályozás okán e dilemmát átléphetjük azzal, hogy a tisztességes tárgyaláshoz való jog része a tisztességes eljáráshoz való jognak.

Az AB e kérdések vizsgálata kapcsán arra jutott, hogy „nincs olyan szükségesség, amely miatt a tárgyalás tisztességes voltát arányosan ugyan, de korlátozni lehetne, hanem a tisztességes tárgyalás fogalmán belül alakítandó ki olyan ismérvszisztem, amely annak tartalmát adja, s csak ezen belül értékelhető bizonyos korlátozások szükséges és arányos volta”.⁴¹ A legsúlyosabb, az alapjogokat leginkább korlátozó büntetés⁴² kapcsán a jogalkotó a büntetőjogi normákon túl alkotmányos keretek között is meghatározta a kiszabhatóság feltételeit.⁴³ A szabályozás döntően megegyezik az Alkotmány rendelkezéseivel, azzal a differenciával, hogy immár nem a bíró, hanem a bíróság elé állítás kötelezettségét határozza meg. És még ugyancsak e témakörhöz kapcsolódóan: a kevésbé cizelláltan jelölt „törvénytelen letartóztatás vagy fogva tartás áldozata kártérítésre jogosult”⁴⁴ meghatározás helyett az Alaptörvény immár akként fogalmaz, hogy „akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult”.⁴⁵

És ehelyütt feltétlenül szót kell ejteni e kérdéskör aktualitásáról, az Országgyűlés elé 2014. október 21. napján terjesztett T/1707. számú törvényjavaslat⁴⁶ a 2014. január 1. napján hatályba lépő Bv.tv. 46/A-46/H. § *A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárását érintő szabályozásról.*

41 6/1998. (III. 11.) AB hat.

42 Alaptörvény IV. cikk (2) bek. második mondat

43 Alaptörvény IV. cikk (3) bek.

44 Alkotmány 55. § (3) bek.

45 Alaptörvény IV. cikk (4) bek.

46 T/1707 számú törvényjavaslat a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. Törvény és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról

II. 5. Az ésszerű határidőn belüli elbírálás

A tisztességes eljárás tárgykörét vizsgálva feltétlenül szót kell ejtenünk azok időtartamáról. Az Alaptörvény az ügy „ésszerű határidőn belüli” elbírálását írja elő⁴⁷, míg az Egyezmény az ésszerű határidőn belüli tárgyalás terminológiáját használja.⁴⁸ Az eljárások elhúzódása az a leggyakoribb ok, amely miatt Magyarország az Emberi Jogok Európai Bírósága elé alperesi pozícióba kerül. 2012. júniusában például a hazai bíróságok eljárásával összefüggésben 82 ügy volt folyamatban a bíróság előtt, döntő többsége az eljárások elhúzódása miatt indult.

Az ezen ok miatt indult ügyek kirívóan magas száma okán az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága is aggodalmának adott hangot 2012. márciusában tartott ülésének határozata szerint.⁴⁹ Az eljárások elhúzódása miatt indult, az ún. Tímár-ügycsoportba tartozó ügyek kapcsán a Bíróság közel 170 ítéletet, illetve 50 határozatot hozott. Ezek közül említést kell tenni az előzetes letartóztatások tartamának elhúzódása miatt indult ügyekről, amelyek esetén az EJEB jóval szigorúbb elbírálást alkalmaz, például Budaházy kontra Magyarország, az Imre kontra Magyarország, Szepesi kontra Magyarország stb. ügyek.

Ehelyütt feltétlenül említést kell tenni a Be. 262/A-262/B. § -ban szabályozott jogintézményről. Bár életre hívóit bizonynyal jó szándék vezérelte, az elmúlt 8 év tapasztalata alapján tényként rögzíthetjük, hogy a 2006. évi XIX. törvény 2. §-a által a Be. rendszerébe - is - beiktatott „kifogás az eljárás elhúzódása miatt” megjelölésű jogintézmény az e körben neki szánt garanciális szerepet legkevésbé sem töltötte be.

II. 6. A független és pártatlan bírósághoz való jog

A bíróság – hazánkban ténylegesen a rendszerváltástól datálható - függetlensége valójában a politikától, pártatlansága a felektől való függetlenséget, elfogulatlanságot jelent.⁵⁰ Az Alkotmány „*törvény által felállított független és pártatlan bíróság*” szóhasználatát az Alaptörvény is átvette. A függetlenség és pártatlanság kritériuma általában is, és az adott, konkrét ügyre is igaz kell, hogy legyen.

47 Alaptörvény XXVIII. cikk (1)

48 Egyezmény 6. cikk 1. pont első mondat

49 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2012. március 6-án tartott 1136. ülésén hozott CM/Del/Dec(2012) 1136/11/06 March 2012. számú hat.

50 TÓTH MIHÁLY i.m.: 5.3. pont

Az előbbi magának a bírói szervezetnek, míg az utóbbi az adott ügyben eljáró bírónak, vagy bírói tanácsnak a függetlenségére utal. Az Alaptörvény előbb hivatkozott 25. cikke szerint a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységet látnak el.⁵¹

Az előbbieken már idézett jogállami klauzula, illetve a hatalmi ágak megosztásának ugyancsak említésre került alaptörvényi elve megfelelő garanciául kell szolgáljon a bírósági szervezetrendszer függetlenségéhez. Az egyes, konkrét ügy bírójával kapcsolatos elvárást az Alaptörvény 26. cikke fogalmazza meg ekként: „a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési tevékenységükben nem utasíthatók.”⁵²

A bírói függetlenséget hivatott alátámasztani az (1) bek. további két mondatában meghatározott, a bírák elmozdíthatatlanságára, illetve politikai tevékenységének tilalmára vonatkozó rendelkezés is, míg a pártatlanság alaptörvényi kritériuma döntően az eljárási törvény kizárásra vonatkozó szabályozásában ölt testet, valamint e kérdéskör kapcsán szükséges továbbá a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény⁵³ (továbbiakban: Bjt.) említése is.

Az AB több határozata is foglalkozott a bírói függetlenség kérdéskörével az elmúlt időszakban. Ezek közül a bírói függetlenség és a miniszter igazgatási jogköre⁵⁴, a bírák függetlensége illetve a részükre adható kormánykitüntetések⁵⁵, vagy a bírói függetlenség illetve a passzív választójog⁵⁶ tárgyában született határozatok tekinthetők a legmeghatározóbbnak. Míg az AB hivatkozott határozatai döntően a végrehajtó hatalom és a bírói függetlenség egymáshoz való viszonyát voltak hivatottak tisztázni, a vonatkozó EJE-b döntések kapcsán mindez azért nem mondható el, mert az uniós gyakorlatban a függetlenség és a pártatlanság fogalma közötti differenciálás a hazai gyakorlatnál jóval kevésbé érhető tetten.⁵⁷

51 Alaptörvény 25. cikk (1) és (2) bek.

52 Alaptörvény 26. cikk (1) bek. 1. mondat

53 2011. évi CLXII. törvény

54 53/1991.(X.31.) AB hat.

55 45/1994. (X.21.) AB hat.

56 1324/B/1995. AB hat.

57 TÓTH MIHÁLY i.m.: 5.3.2. pont

II. 7. A nyilvánosság elve

Ugyancsak rendkívül fontos garanciális jellegű alapelv a nyilvánosság elve. Az Egyezmény egyértelműen fogalmazta meg többek között, hogy „...az ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni...”⁵⁸ és ezzel összhangban lévő rendelkezést tartalmaz a PPJNE is.”⁵⁹

Az Alkotmány eredeti szövege a tárgyalás „nyilvános” voltára utalást sem tartalmazta. Noha e kritérium később bekerült az Alkotmányba, az AB még ezt megelőzően határozott arról, hogy „alkotmányos követelmény, hogy a bíróság a tárgyalás nyilvánosságának kizárása kérdésében [...] [a PPJNE] 14. cikk 1. pontja, illetve az [...] [Egyezmény] 6. cikk 1. pontja figyelembevételével döntsön.”⁶⁰ A zárt tárgyalás elrendelésének lehetősége e garancia korlátozhatóságára utal, ezt egyébként az AB egy másik határozata egyértelműen ki is mondta.⁶¹ A tárgyalás nyilvánossága immár – az Alaptörvényben⁶² is nevesített - főszabály azzal, hogy az – meghatározott, indokolt esetben - korlátozható, de határozatát akkor is nyilvánosan kell kihirdetnie, ha a nyilvánosságot kizárta.⁶³ E körben további rendkívül fontos rendelkezés a Be. 373. § (1) bek. II. f) pontja, amely szerint a másodfokú bíróság hatályon kívül helyezi az első fokú bíróság ítéletét, és az első fokú bíróságot új eljárásra utasítja, ha tárgyalásról a nyilvánosságot törvényes ok nélkül kizárták. (És itt feltétlenül említést kell tenni az AB 873/B/2008. AB határozatáról, amely egyértelmű különbséget tett a tárgyalás nyilvánossága és a közérdekű adatok nyilvánossága között.)⁶⁴

II.8. Az ártatlanság vélelme

Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (2) bek.e az ártatlanság vélelmét tartalmazó rendelkezés, amely szerint „senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”⁶⁴

58 Egyezmény 6. cikk 1. pont

59 PPJNE 14. cikk 1. pont

60 58/1995. (IX. 15.) AB hat.

61 60/1994. (XII. 24.) AB hat.

62 Alaptörvény XXVIII. cikk (1)

63 Be. 237. § (1) bek, 239. § (1) bek.

64 Alaptörvény 28. cikk (2) bek.

A gyökereiben a római jogra visszavezethető elv ugyancsak nem szerepelt az 1949. évi XX. törvény eredeti szövegében⁶⁵, az – az időközben kihirdetett nemzetközi dokumentumok ellenére is – csak az 1989-es módosítással került be az Alkotmányba. Pedig az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata pontosan két évszázaddal korábban már egyértelműen deklarálta azt az alapvetést, hogy „mindaddig, amíg bűnössé nem nyilvánítják, minden ember ártatlannak vélelmezendő”.⁶⁶

A nemzetközi dokumentumoknál maradva, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (továbbiakban: EJENY) szerint „minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnösségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják”.⁶⁷ Az EJENY olvasatában tehát az ártatlanság véelme és – ezen dolgozat keretei között részletesen a következő pontban érintett – védelemhez való jog szervesen összekapcsolódik.⁶⁸ Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy a védelemhez való jog esetleges csorbulása esetén az ártatlanság vélelmezendő, a vélelem megdöntése nem lehet eredményes.⁶⁹ Az Egyezmény szerint minden bűncselekménnyel megvádolt személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a jognak megfelelően meg nem állapították⁷⁰, míg a PPJNE hivatalos fordítása szerint „bűncselekmény elkövetésével vádolt minden személynek joga van arra, hogy ártatlannak tekintsék mindaddig, amíg bűnösségét a jog szerint be nem bizonyították”.⁷¹ Az alapjogi Charta azt rögzíti, hogy minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.⁷² Az emberi méltósághoz való jog említésekor ejtettünk szót arról, hogy az AB gyakorlata a bűnösségen alapuló felelősség követelményét nem az ártatlanság vélelmének, hanem az emberi méltósághoz való jognak elvéből kiindulva vezeti le.⁷³

65 HORVÁTH TIBOR: Az ártatlanság véelme a büntetőperben - Jogtudományi Közlöny 1951. 466

66 Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata IX. cikk

67 EJENY 11. cikk (1) bek.

68 BLUTMAN LÁSZLÓ: Az ártatlanság véelme – alkotmányos alapelv - Belügyi Szemle 1989. 8–17

69 BENCZE MÁTYÁS: Az ártatlanság véelmének érvényesülése a magyar büntetőbíráóságok gyakorlatában – (http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/publikcik/artatlansag_veleme_a_gyakorlatban.pdf [Letöltve: 2013. 05. 20.])

70 Egyezmény 6. cikk 1. pont

71 PPJNE 14. cikk 2. pont.

72 Európai Unió Alapjogi Charta 48. Cikk (1) bek.

73 11/1992.(III.5.) AB hat.

Az ártatlanság védelme – a „senki sem” tagadó fordulatból következtethetően – mindenkire vonatkoztatandó gyakorlatilag feltétlen parancs. És: nemcsak a bíróságokra értendő, különösen a vonatkozó AB határozatot követően „parancs a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyész, nyomozó hatóság számára”.⁷⁴ A bűnösség kérdésének vizsgálata kapcsán ugyancsak az AB vonatkozó határozata ad eligazítást, amely szerint „az ártatlanság védelme a bűnösség, illetve felelősség, valamint jogkövetkezményeik megállapításával szemben jelenthet garanciát”.⁷⁵ Ugyancsak alkotmánybíróági álláspont, hogy a vizsgált garancia „nem csupán azokra a szabályokra terjed ki, amelyek a szűkebb értelemben vett – bűncselekmény miatt a büntetőeljárás szabályai szerint folytatott – büntetőjogi felelősségre, vonásra nézve irányadók, hanem egyéb eljárásokra is [...] alkalmazható”.⁷⁶ Ez az álláspont megerősítette az AB 1284/B/1990. AB határozatában elfoglalt álláspontot is, amely szerint az ártatlanság védelme a szabálysértési felelősségre is érvényesül.

Ehelyütt fontos még utalni az elv jogállami jellegét erősítő tényre, hogy az AB egy határozatában – éppen e vizsgált elv kapcsán – egyértelműen mutatott rá arra, hogy „a bűnüldözés sikertelenségének kockázatát az állam viseli.”⁷⁷ Az ártatlanság védelmének alaptörvényi elvéhez kapcsolódóan feltétlenül szót kell ejteni a *presumptio boni viri*, az *onus probandi*, illetve az *in dubio pro reo* elvéről is - utóbbihoz kapcsolódva már csak azért is, mert az AB álláspontja és gyakorlata is hasonló: „az ártatlanság védelmének lényegéből következik végül az a követelmény, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségét (bűnösségét) csak akkor állapíthatja meg jogerős bírói ítélet, ha az kétséget kizáróan bizonyítást nyert.”⁷⁸

Az „ártatlanság védelmének [...] tartalma tehát az a védelem, amely [...] a bűnösség megállapítása, továbbá a bűnösség megállapításához kapcsolódó jogkövetkezmények tekintetében érvényesül”.⁷⁹ Az AB, mondhatni sommás megállapítása szerint: „az ártatlanság védelme a bűnösség, illetve felelősség, valamint jogkövetkezményeik megállapításával szemben jelenthet garanciát.”⁸⁰

74 26/1999. (IX. 8.) AB hat.

75 727/D/2000. AB hat.

76 26/B/1998. AB hat.

77 9/1992. AB határozat

78 1284/B/1990. AB hat.

79 26/B/1998. AB hat.

80 727/D/2000. AB hat.

Az AB gyakorlata szerint feltétlenül erősíti ezen garanciát a Be. önvádra kötelezés tilalma néven ismert alapelve, mert – az AB-álláspont szerint – az „ártatlanság védelmének védelmét biztosítja, ha az ügyfél vallomását jogosult megtagadni”.⁸¹ Az ártatlanság védelme, mint garanciális alapelv rendkívül fajsúlyos voltát az is mutatja, amit az AB az alábbiakban fogalmazott meg: „az ártatlanság védelmét már nem lehet más alkotmányos jog miatt korlátozni, de fogalmilag sem lehetséges nem teljesen érvényesíteni”⁸². Fontos, hogy ezzel a felfogással van összhangban az az alaptörvényi rendelkezés, amely szerint, amikor a különleges jogrendben az alapvető jogok gyakorlása döntően felfüggeszthető, illetve meghatározott mértéken túl is korlátozható, e jog akkor sem szenvedhet csorbát.⁸³ Tehát az ártatlanság védelme az Alaptörvény 48-54. cikkeiben szabályozott különleges jogrend esetén sem függeszthető fel, és nem is korlátozható.

II.9. A jogorvoslat joga

A jogorvoslat jogának alkotmányos garanciáját az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bek. tartalmazza.⁸⁴ Az 1949. évi XX. törvényben e jog, mint garanciális alapelv nem szerepelt. Az 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány XII. fejezetét számos ponton meghatározóan módosította⁸⁵, amely szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírói, államigazgatási vagy más hatósági döntés ellen, amely jogát vagy jogos érdekét sérti.”⁸⁶ A rendelkezés 1989. október 23. napjától 1997. július 30. napjáig volt hatályban, majd az Alkotmány 1997. évi LXI. törvénnyel ismét módosult akként, hogy mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.

A jog - a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – minősített törvény által volt korlátozható⁸⁷, a módosítás lényege az (5) bek. második mondatának beillesztése volt, és e rendelkezés ebben a formában egészen 2011. december 31. napjáig volt hatályos.

81 41/1991. (VII. 3.) AB hat.

82 11/1992. (III. 5.) AB hat.

83 Alaptörvény 54. cikk (1) bek.

84 Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bek.

85 Alkotmány 57. § (5) bek.

86 Az Alkotmány módosításáról 1989. évi XXXI. törvény 34. §

87 A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1997. évi LIX. törvény 12. §

Az Alaptörvény vonatkozó szövege – részben szükségszerűen – eltér az Alkotmány rendelkezéseitől, többek között hiányzik a régi 57. § (5) bekezdésének a jogorvoslati jog korlátozásának szabályaira vonatkozó utolsó mondata.

A nemzetközi szabályozásról: a PPJNE szabályozása általánosságban a hatékony jogorvoslat jogáét rögzíti⁸⁸, illetve a 14. cikk 5. pontja szerint pedig a bűncselekmény elkövetésében bűnösnek nyilvánított minden személynek joga van arra, hogy bűnösnek nyilvánítását és elítélését felsőbb bíróság a törvénynek megfelelően felülvizsgálja, az Egyezmény kifejezetten a „*hatékony jogorvoslathoz való jogról*” beszél.⁸⁹ Az Egyezményhez fűzött hetedik kiegészítő jegyzőkönyv második, a Fellebbezéshez való jog büntetőügyekben alcímet viselő cikke,⁹⁰ illetve az Alapjogi Charta szerint pedig mindenkinek, akinek az Unió joga által biztosított jogait és szabadságait megsértették, az e cikkben megállapított feltételek mellett joga van a bíróság előtti hatékony jogorvoslathoz.⁹¹

A jogorvoslati jogosultság alaptörvényi szintű elve kapcsán az AB gyakorlatát az alábbiak szerint summázhatjuk: „Az érdemi határozatok tekintetében más szervhez vagy [...] ugyanazon szervezeten belül magasabb fórumhoz való fordulás lehetősége.”⁹² A hazai AB döntések közül e tárgykörhöz kapcsolódóan elsőként az 5/1992. (I. 30.) AB határozatot kell említenünk, összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy valamennyi ügydöntő határozat kapcsán biztosítani kell a jogorvoslat lehetőségét, azokat más, magasabb fórum kell, hogy elbírálja, de a jogorvoslati jogosultság garanciális alapelve közel sem jelent és eredményezi a két-, esetleg többfokú fórumrendszer kialakításának szükségességét, tekintve, hogy utóbbi nem alkotmányos követelmény. Ezt egyébként az EJEB gyakorlata is megerősíti, e körben nem a többfokú fórumrendszer léte, hanem a tisztességes eljáráshoz való jog létének biztosítása a zsinórmérték.

88 PPJNE 2. cikk 3. pont)

89 Egyezmény 13. cikk

90 Hetedik kiegészítő jegyzőkönyv az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez - 2. cikk (1), (2) bek.]

91 Európai Unió Alapjogi Charta 47. Cikk 1. mondat

92 Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon (Osiris, Budapest, 2001. 576. o.)

II.10. Az anyanyelv használatának joga

A Be. 9. §-ában deklarált jog, az anyanyelv szabad használatának alapelve alapján a büntetőeljárásban mindenki, vagyis a büntetőeljárás valamennyi résztvevője - a terhelt is - mind írásban, mind szóban használhatja az anyanyelvét függetlenül attól, hogy a magyar nyelvet milyen szinten érti vagy beszéli. Ha a nem magyar anyanyelvű személy az eljárás során az anyanyelvét, regionális vagy nemzetiségi nyelvét kívánja használni, tolmácsot kell igénybe venni, ha az anyanyelv használata aránytalan nehézségbe ütközne, a magyar nyelvet nem ismerő személy által ismertként megjelölt más nyelv használatát kell tolmács útján biztosítani⁹³.

A magyar nyelvet nem értő vádlott részére a kihirdetés után az ítélet és az ügydöntő végzés reá vonatkozó részét az anyanyelvére, regionális vagy nemzetiségi nyelvére, illetőleg kérésére az általa ismertként megjelölt, az eljárásban korábban használt más nyelvre le kell fordítani, és azt a részére kézbesíteni kell.⁹⁴ Az eljáró hatóságokat az anyanyelv használatának jogát illetően tájékoztatási kötelezettségük van⁹⁵, ennek megsértése a terhelt eljárási jogainak lényeges korlátozásával megszerzett bizonyítéknak minősül, s mint ilyen, az eljárás során nem használható fel, azt - a Be. 78. § (4) bek. helyes értelmezésével - a bizonyítékok köréből ki kell rekeszteni.

A vonatkozó bírói gyakorlat szerint, ha a terhelt nem magyar anyanyelvű és nem beszéli, nem érti a magyar nyelvet, akkor részére hivatalból kell tolmácsot kirendelni a védelemhez való joga gyakorlása és a tisztességes eljárás garantálása érdekében. Amennyiben a terhelt nem magyar anyanyelvű, de a magyar nyelvet érti és beszéli, akkor tolmács közreműködése nélkül folyhat az eljárás mindaddig, ameddig be nem jelenti, hogy a saját anyanyelvét kívánja használni. Az eljárás ezen szakaszától kezdődően kell tolmács kirendelésével az alapjogának érvényesülését biztosítani.⁹⁶

⁹³ Be. 114. § (1) bek.

⁹⁴ Be. 262. § (6) bek.

⁹⁵ Be. 43. § (2) bek. f) pont

⁹⁶ BH 1989. évi 10. számú hat.

Azt, hogy az uniós rendelkezésekhez viszonyítva a Be. szélesebb körű garanciát biztosít a nem magyar anyanyelvű terhelt részére, a Kúria elvi döntése⁹⁷ is deklarálta.

A vonatkozó uniós joggyakorlat kapcsán kell említenünk a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelvet. A 2010. október hó 20. napján életre hívott szabályozás esetében az átültetés határideje 2013. október hó 27. napja volt.

Az irányelv vonatkozó rendelkezése szerint a gyanúsítottak vagy a vádlottak és jogi képviselőjük közötti kommunikációt ezen irányelvvel összhangban tolmácsolni kell. A gyanúsítottaknak vagy a vádlottaknak képesnek kell lenniük többek között arra, hogy jogi képviselőjüknek elmagyarázzák az eseményekről saját változatukat, rámutassanak azon állításokra, amelyekkel nem értenek egyet, és felhívják jogi képviselőjük figyelmét a védelmük során felhasználandó tényekre.⁹⁸

A védelem felkészülésének lehetővé tétele érdekében tolmácsolni kell a gyanúsítottak vagy a vádlottak és a jogi képviselőjük közötti, az eljárás során lefolytatott bármely kihallgatással vagy meghallgatással vagy a fellebbezés vagy más eljárási – például óvadékra irányuló – indítvány benyújtásával közvetlen összefüggésben álló kommunikációt, amennyiben az a tisztességes eljárás biztosítása céljából szükséges.⁹⁹

II.11. Nullum crimen sine lege, nullum crimen sine poena

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése szerint „*Senki sem nyilvánítható bűnösnek és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény*”¹⁰⁰

Figyelemmel arra, hogy a megkülönböztetetten meghatározó jelentőséggel bíró alapelv a büntető normák körében nem az eljárási, hanem az anyagi jogi szabályok között kerül szabályozásra, tartalmát több, büntetőjogi rendelkezés tölti meg tartalommal, e jellemzően eljárásjogi tárgyú dolgozat csak érintőlegesen utalhat

97 Kúria 1/2013. számú Büntető elvi döntése

98 A büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelv Preambulum (19) bek.

99 2010/64/EU irányelv Preambulum (20) bek.

100 Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bek.

III. A védelemhez való jog

A büntetőeljárás alaptörvényi garanciái között rendkívül jelentős súlya és szerepe van a védelemhez való jognak. Az Alaptörvény XXVIII. cikkének (3) bek. első mondata rögzíti, hogy „A büntetőeljárás alá vont személynek az eljárás minden szakaszában joga van a védelemhez.”¹⁰¹ A tisztességes eljáráshoz való joggal szervesen összefüggő garanciá^{lis szabály} kapcsán az AB már működése kezdetén rögzítette, hogy ..."[a] védelemhez való jog alkotmányos büntetőeljárás alapelve az eljárás egész menetében számtalan részletszabályban ölt testet. A védelemhez való jog a büntetőeljárás alá vont személy azon jogaiban, illetve a hatóságok azon kötelezettségeiben realizálódik, amelyek biztosítják, hogy a vele szemben érvényesített büntetőjogi igényt megismerje, arról álláspontját kifejtthesse, az igénnyel szembeni érveit felhozassa, a hatóságok tevékenységével kapcsolatos észrevételeit és indítványait előterjeszthesse, továbbá védő segítségét vehesse igénybe. A védelemhez való jog tartalmát képezik a védő azon eljárási jogosítványai, illetve a hatóságok azon kötelezettségei, amelyek részéről a védelem ellátását lehetővé teszik.”¹⁰². Röviddel ezt követően a testület azt fogalmazta meg, hogy a védelemhez való jog alkotmányos alapjog, ami a terhelt saját eljárási jogosítványai, a védő igénybevételéhez való jogban és a védő jogállásában realizálódik. A védő a büntetőeljárás önálló szereplője, jogai nem átruházottak, hanem a büntetőeljárás alá vont személy objektív érdekét szolgáló, de önálló eljárási jogosítványok. A védő jogai is alkotmányos védelem alatt állnak.”¹⁰³

Az AB ezen álláspontját több ízben megerősítette¹⁰⁴, illetve rögzítette azt is, hogy a büntetőeljárás tisztességes voltának lényeges eleme a terhelt védelemhez való jogának hatékony érvényesülése”¹⁰⁵. Legutóbb, a 8/2013. (III.1.) AB határozatban azt mondta ki a testület, hogy a védelemhez fűződő összetett jog magában foglalja a védő igénybevételéhez való jogot, amelynek büntetőeljárás garanciáit jelenleg a Be. 5. § (3) és (4) bekezdései, valamint a Be. 44. § (1) és (2) bekezdései biztosítják, amelyek értelmében a terhelt védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja.

101 Alaptörvény XXVIII. cikk 1. mondat

102 25/1991. (V.18.) AB hat.

103 1320/B/1993. AB hat.

104 166/2011. (XII. 20.) AB hat.

105 14/2004. (V. 7.) AB hat. Indokolás III. 3.

Ennek megfelelően a terhelt egyéni alapjogához tartozik, hogy az állami büntetőigény érvényesítésével szemben történő védekezése során védőt vegyen igénybe.¹⁰⁶ Mindez egyebekben teljes körű összhangban van az EJEK gyakorlatával is, amely a fentiekén kívül többször rögzítette azt is, hogy a védő igénybevételének jogát és lehetőségét a büntetőeljárás kezdeti szakaszától biztosítani kell.¹⁰⁷

A fenti, meglehetősen masszív érvekként is megjelenítendő garanciális elvek után – a területi lehetőségek okán pusztán áttekintően – igyekszem áttekinteni a jogintézmény múltját és jelenét, a védelemhez való jog érvényesülése kapcsán hatályos hazai szabályozást, az AB, valamint az EJEK vonatkozó, releváns joggyakorlatát.

III. 1. Történeti előzmények

A képviselethez való jog vizsgálódása során egészen a római jogig kell visszatekintenünk, a védelemhez való jog és a védői jogok expressis verbis való kifejeződése jóval későbbre tehető. A középkor e tekintetben nem kedvező szellemisége után kezdetet kialakulni az a felfogás, amely aztán végül az 1789. évben elfogadott amerikai alkotmány a büntetőeljárások menetét és alapelveit rögzítő hatodik kiegészítéséhez köthető.¹⁰⁸

Az Egyezmény¹⁰⁹ már egyértelműen meghatározta, hogy minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek – többek között - joga van arra, hogy rendelkezék a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel,¹¹⁰ illetve személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessék, és ha nem állnak rendelkezésre eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet.¹¹¹ A PPJNE 14. cikkének 3. pontja az Egyezménnyel összhangban rögzíti, hogy az ellene emelt vád elbírálásakor mindenkinek teljes és egyenlő joga van biztosítékokra, hogy megfelelő idővel és lehetőséggel rendelkezék védelme előkészítésére és az általa választott védővel való érintkezésre;¹¹² illetve azt is, hogy a tárgyaláson személyesen jelen lehessen, személyesen vagy az általa választott védő útján védekezhessék; amennyiben védője nincsen, tájékoztassák a védő választására vonatkozó

106 8/2013. (III.1) AB hat.2.3.1. pont

107 Imbrioscia kontra Svájc, 13972/88.; 1993. november 24.; § 36; legutóbb megerősítve Margus kontra Horvátország, 4455/10.; 2012. november 13.; § 50.)

108 The Bill of Rights: Its History and Significance

109 Egyezmény 6. cikk

110 Egyezmény 6. cikk 3/b) pont

111 Egyezmény 6. cikk 3.c) első fordulat, második fordulat

112 PPJNE 14. cikk 3./b) pont

jogáról; és minden olyan esetben, ha az igazság érdekei ezt megkövetelik, hivatalból védőt rendeljenek ki számára, éspedig ingyenesen, amennyiben nem rendelkezik a védő díjazásához szükséges anyagi eszközökkel.¹¹³

Az EJENY – amint az előbbi pontnál már említésre került - a védelemhez való jogot az ártatlanság védelmének elvével összefüggésben értelmezi, míg az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ugyancsak egyértelműen rögzíti, hogy „A védelem jogait az eljárás teljes tartama alatt tiszteletben kell tartani.”¹¹⁴

A citált rendelkezések köréből természetesen nem maradhat ki az Alapjogi Charta sem, amelynek az igazságszolgáltatásra vonatkozó VI. címében írtak szerint egyrészt mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez,¹¹⁵ másrészt minden gyanúsított személy számára biztosítani kell a védelemhez való jogának tiszteletben tartását.¹¹⁶

III.2. Hatályos szabályozás

A védelemhez való jog garanciális szabálya – jellegénél fogva – több jog ötvözte, ezen terhelti és védői jogosítványok (például tájékoztatás, értesítés, kézbesítés, iratmásolatok) a Be. szabályai között nyertek tételes elhelyezést.¹¹⁷ A védőre vonatkozó legalapvetőbb eljárási szabályokat az Alaptörvény már hivatkozott¹¹⁸ rendelkezésével összhangban tehát a Be. tartalmazza, eszerint a terheltet megilleti a védelem joga, a terhelt személyesen védekezhet, és a védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja, a védő eljárása a Be-ben meghatározott esetekben kötelező¹¹⁹, valamint, hogy védőként meghatalmazás vagy kirendelés alapján ügyvéd, illetőleg külön törvényben foglalt feltételek esetén európai közösségi jogász járhat el.¹²⁰ *„A védelemhez fűződő összetett jog tehát magában foglalja a védő igénybevételéhez való jogot is, amelynek büntetőeljárási garanciáit jelenleg a Be. 5. § (3) és (4), valamint a Be. 44. § (1) és (2) bekezdései biztosítják, amelyek értelmében a terhelt védelmét az eljárás bármely szakaszában védő is elláthatja.*

113 PPJNE 14. cikk 3/d) pont

114 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1997. szeptember 10. napján a tanúk megfélemlítése és a védelemhez való jog tárgyában elfogadott 13. számú ajánlása 8/63. pont

115 Európai Unió Alapjogi Chartája 47. cikk 3. mondat

116 Európai Unió Alapjogi Chartája 48. cikk (2) bek.

117 FENYVESI CSABA: A védőügyvéd (Budapest, Pécs: Dialóg Campus 2002)

118 Alaptörvény XXVIII. cikk 1. mondat

119 Be. 5. §

120 Be. 44. § (1) bek.

*Ennek megfelelően a terhelt egyéni alapjogához tartozik, hogy az állami büntetőigény érvényesítésével szemben történő védekezése során védőt vegyen igénybe.”*¹²¹ – mutatott rá e körben az AB.

A hivatkozott határozat összhangban van az uniós szabályozással, ami egyértelműen rögzíti, hogy a védő igénybevételenek jogát és lehetőségét már a büntetőeljárás kezdeti szakaszától kezdődően szükséges biztosítani¹²² - különösen igaz ez a védelem későbbiekben részletesen bemutatásra kerülő kötelező eseteire.

Az Alaptörvény és a Be. mind a személyes, mind a védő általi védekezés lehetőséget biztosítják, így mind az Egyezmény¹²³, mint a PPJNE¹²⁴ rendelkezéseivel összhangban vannak. A védelem joga – hasonlóan az ártatlanság vélelme kapcsán kifejtettekhez – különleges jogrend esetén sem korlátozható, illetve függeszthető fel.

Az AB gyakorlata szerint a védelemhez való jog alkotmányos megítélésére a büntetőeljárás alá vont személy és a védelmét ellátó jogainak együttes áttekintése¹²⁵, másképpen fogalmazva a terhelt és védője eljárási jogosultságainak együttes értékelése alapján lehetséges¹²⁶

III.3. A védői jogviszony keletkezése

A védői jogviszony keletkezésének boncolgatása meglehetősen messzire – az ügyvéddé válás feltételeinek, de akár a jogászképzés vizsgálatáig is – vezethetne, ehelyütt azonban e kérdések taglalására nincs mód. Egy biztos: meglehetősen eshetőlegesen tekinthető az, hogy egy adott büntetőügyben az érintett terhelt milyen minőségű és hatékonyságú védelemben részesül. (Erre a de lege ferenda javaslatok kapcsán a későbbiekben még visszatérek)

Elsőként vizsgáljuk meg a védői jogviszony keletkezésével kapcsolatos szabályozást. Az ügyvédekről szóló jogszabály¹²⁷ alapján ügyvéd büntetőügyben védelmet lát el, a Be. szerint védőként – meghatalmazás vagy kirendelés alapján – ügyvéd, illetőleg külön törvényben foglalt feltételek esetén európai közösségi jogász járhat el”.¹²⁸

121 8/2013. (III. 1.) AB hat.[28] 2.3.1.

122 Imbrioscia kontra Svájc, 13972/88.; 1993. november 24.; § 36; legutóbb megerősítve: Margus kontra Horvátország, 4455/10.; 2012. november 13.; § 50.

123 Egyezmény 6. cikk 3.c) első fordulat, második fordulat

124 PPJNE 14. cikk 3. d) pont

125 6/1998. (III. 11.) AB hat.

126 25/1991. (V. 18.) AB hat.

127 1998. évi XI. törvény (Ütv.) 5.§ (1) bek. b) pont

128 Be. 44. § (1) bek.

Ezen túl védőként veendő figyelembe a Be. 44. § (5) bekezdésében írtak alapján az ügyvédjelölt is, ezen túlmenően a Be. 451. §-a a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban törvényes képviselő esetén akként fogalmaz, hogy „jogára a védő jogai az irányadók”¹²⁹, sőt a Be. 452. § (3) bek-ben írtak alapján mindez az ugyanezen különleges eljárásban esetleg érintett eseti gondnokra is igaz.

Kifejezetten a védő által ellátott védelemhez köthető garanciális rendelkezést tartalmaz az Alaptörvény, amikor rögzíti, hogy a védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt¹³⁰ E garanciális szabály által védettek köre a „védő” kategóriája alatt előbbiekben felsoroltakra értelemszerűen kiterjed

A büntetőjogi felelősségre vonhatóságának kizártsága csak és kizárólag a védőnek a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt lehetséges, nem a konkrét cselekmény jogellenességét zárja ki, hanem az amiatti, a Btk. szerint a törvényben meghatározott egyéb¹³¹ ok fennállását jelenti. A védői jogviszony¹³² jellemzően megbízás, meghatalmazás alapján keletkezik, ehhez képest fontos garanciális szabály, hogy a hatóság - ha a védelem kötelező, és a terheltnek nincs meghatalmazott védője – számára védőt rendel ki.¹³³ A fentebb hivatkozott előírásokkal ez utóbbi rendelkezés ugyan összhangban van, azt azonban aggály nélkül jelenthetjük ki, hogy a meghatalmazott és a kirendelt védő közé egyenlőségjel a gyakorlatban a legritkább esetekben vonható.

III. 3.1. A meghatalmazott védő

„Az elv, hogy a terhelt szabadon választhat olyan ügyvédet, akihez bizalma van, döntő jelentőségű a védelem szubjektív és ezzel objektív hatékonysága szempontjából is”¹³⁴ – mondja a jog osztrák tudója. A meghatalmazás a védő és terhelt között egy sajátos, döntően bizalmi jellegű, de mindenképpen összetett jogviszonyt keletkeztet.

129 Be. 451. § 3. mondata

130 Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bek. második mondata

131 Btk. 22. § i) pont

132 Ütv. 22. § és 26. §

133 Be. 48. § (3) bek.

134 Walter Schuppich: A bűnügyi védelem kérdéseiről – Magyar Jog 1980/10. szám

Az adott büntetőügyben adott terhelt védelmének ellátását megalapozó meghatalmazást keletkeztető megbízás részletes szabályait az Ütv.¹³⁵ vonatkozó rendelkezései tartalmazzák, annak keletkezésével, korlátaival, megszűnésével kapcsolatos kérdések és anomáliák áttekintése külön firtatás tárgya lehetne. A témánknál maradva: a Be. alapján¹³⁶ védőt elsősorban a terhelt hatalmazhat meg, de meghatalmazást a terhelt törvényes képviselője vagy nagykorú hozzátartozója - akár perújítási kérelem előterjesztésére is kiterjedően - külföldi állampolgár terhelt esetén hazája konzuli tisztviselője is adhat, arról a terheltet mindenképpen értesíteni kell. A meghatalmazott védő a meghatalmazás benyújtását követően gyakorolhatja eljárási jogait¹³⁷, a terhelt a meghatalmazást mind az általa, mind a más által meghatalmazott védőtől megvonhatja.

Messzire vezetne annak – részben szociológiai jellegű - vizsgálata, hogy ki kit és vajon miért választ védőjéül, mindenesetre a „szabad védőválasztás” joga gyakorlatilag korlátlanul érvényesül a büntetőeljárásban – ami rendben is van. A jogviszony másik oldala már nem ennyire egyszerű, itt a vonatkozó kizárási szabályoknak, valamint a – sajnos néha kevésbé előtérbe kerülő – etikai elvárásoknak is szerepe van, illetve kell, hogy legyen.

III.3.2. A helyettes védőről

A meghatalmazott védő örven a helyettes védő intézményéről mindenképpen kell pár szót említenünk. A bírósági eljárások elhúzódása gyakran volt visszavezethető a védő, és néha éppen a meghatalmazott védő mulasztására. (Hogy ez az esetek mely részében volt objektív ok, körülmény következménye és mennyiben volt visszavezethető a sajnos jól ismert „perelhúzó taktika” okaira, ismét csak a költői kérdések számát növeli....)

A egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló törvény¹³⁸ rendelkezései alapján a 2011. március 1. napjától az eljárási törvénybe iktatott szabályozás szerint ha a tárgyaláson védő részvétele kötelező, és a meghatalmazott védő a helyettesítésről nem gondoskodik, a bíróság helyettes védőt jelöl ki.¹³⁹

135 Ütv. 22-26. §

136 Be. 47. § (1) bek.

137 Be. 7. § (2) bek.

138 2010. évi CLXXXIII. törvény 129. §

139 Be. 47. § (5) bek. 1. mondat

A már többször hivatkozott területi korlátok miatt nem utalok a rendelkezést tartalmazó javaslat indokolásában írtakra, de ehelyütt semmiképpen nem lehet megkerülni két további módosulás említését. Ezzel függ össze a Be. 50. § (1) bek. e) és f) pontja szerinti, a védői kötelezettségek körében szereplő rendelkezés, illetve a Be. tárgyalási szabályokra vonatkozó, tartalmában megegyező szabályozása. Utóbbi akként rendelkezik, hogy ha a megidézett védő nem jelent meg, helyette a vádlott más védőt hatalmazhat meg, illetve ha a védő tárgyalási részvétele kötelező, és a meghatalmazott védő a tárgyaláson nem jelenik meg, és a helyettesítéséről sem gondoskodik, a bíróság helyettes védőt jelöl ki, illetve a meg nem jelent kirendelt védő helyett más védőt rendel ki.¹⁴⁰ (e rendelkezés, illetve a Be. 48. § (7) bek. szerinti helyettes védő kapcsán a de lege ferenda javaslatok között teszek majd rövid észrevételt) A helyettesként kijelölt védő egyébként a kirendelt védőre irányadóak szabályok szerint jogosult díjazásra, továbbá költségtérítésre azzal, hogy azok megtérítésére - általában - a meghatalmazott védőt kell kötelezni.¹⁴¹

Szintén garanciális jellegű rendelkezésnek tekinthetjük azt is, hogy a helyettes védőnek időt lehet biztosítani ahhoz, hogy a védelemre felkészüljön, a tárgyalás ugyan megtartható, de akár a vádlott, akár a védő kérelmére a bizonyítási eljárást nem lehet befejezni, és a tárgyalást - az előbbiekkal összhangban - a meg nem jelent védő költségére el kell napolni.

A téma jelentőségét jelzi, hogy röviddel - alig egy hónappal - a módosító rendelkezések hatályba lépését követően megjelent a Kúria vonatkozó bírói gyakorlatot orientáló és azóta is iránymutató kollégiumi véleménye.¹⁴²

III. 3.3. A kirendelt védő jogintézménye

Ha a védelem kötelező, és a terheltnek nincs meghatalmazott védője, részére a bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság védőt rendel ki. A terheltet a kirendelést követően tájékoztatni kell a védő személyéről és elérhetőségéről.

140 Be. 281. § (3) bek.

141 Be. 47. § (5) bek. 2., 3. mondat

142 BKv. 91.

A 46. § b) pontja esetén a védőt legkésőbb a terhelt első kihallgatásáig ki kell rendelni. A kirendelő határozatban a védőt tájékoztatni kell a terhelt fogva tartásának helyéről, valamint kihallgatásának tervezett helyéről és idejéről.¹⁴³

A hatóság akkor is védőt rendel ki, ha a védelem nem kötelező, de a terhelt védő kirendelését azért kéri, mert a jövedelmi viszonyai miatt nem tud a védelméről gondoskodni.¹⁴⁴

A bíróság, az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság a 47. § (1) bekezdésében felsoroltak kérelmére vagy hivatalból védőt rendel ki, ha ezt a terhelt érdekében szükségesnek tartja.¹⁴⁵

Az AB álláspontja szerint „Az Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 48. § (1) bekezdésének alkalmazásakor a terhelt érdekében kirendelt védőt a terhelti kihallgatás helyéről és időpontjáról igazolható módon, olyan időben értesítsék, hogy a kirendelt védőnek lehetősége legyen az eljárási törvényben foglalt jogait gyakorolni és a terhelti kihallgatáson részt venni. Ilyen értesítés elmaradása esetén a terhelt vallomása bizonyítékként nem értékelhető.”¹⁴⁶

A kirendelt védő jogintézménye kapcsán végül – de semmiképp nem utolsósorban – hangsúlyozni szükséges az EJEB konzekvensen tetten érhető gyakorlatát. Az Artico kontra Olaszország 6694/74.; 1980. május 13; Huseyn és mások kontra Azerbajdzsán, illetve a Zdravko Stanev kontra Bulgária ügyekben megerősített (Huseyn és mások kontra Azerbajdzsán, 35485/05., 45553/05., 35680/05. és 36085/05.; 2011. július 26. § 180.; Zdravko Stanev kontra Bulgária, 32238/04; 2012. november 6.) döntések egyértelműen rögzítik a terheltek a tisztességes eljáráshoz fűződő joga kapcsán felmerülő, nem egyszerűen a védelemhez, hanem a *tényleges és hatékony védelemhez* való jogát.

A hivatkozott jogértelmezés szerint az Egyezmény szerinti „*legal assistance*” és a „*nomination*” közé nem vonható egyenlőségjel, a védő pusztán kirendelése önmagában nem eredményezi e jog tényleges érvényesülését. Azt, hogy a terhelti jogok e körben is megfelelően érvényesülnek-e, a kirendelő hatóságnak – bár nyilván nem felel a védői tevékenységért - eljárása során érdemben vizsgálnia szükséges.

143 Be. 48. § (1) bek.

144 Be. 48. § (2) bek.

145 Be. 48. § (3) bek.

146 8/2013. (III. 1.) AB hat.1. pont

Ellenkező esetben a Bíróság a hatékony védelemhez való jog hiánya okán a 6. cikk 1. pontjának megsértését mondta ki abban az esetben, amikor kirendelt védő közreműködését a terheltek az eljárás során nem vehették igénybe¹⁴⁷, míg a kirendelt védő passzivitása okán a Daud v. Portugal ügyben¹⁴⁸ ugyancsak az Egyezmény megsértésének megállapítására került sor.

Az előzőekben már hivatkoztam Schuppich osztrák jogtudós álláspontját, aki szerint az elv, hogy a terhelt szabadon választhat olyan ügyvédet, akihez bizalma van, döntő jelentőségű a védelem szubjektív és ezzel objektív hatékonysága szempontjából is.¹⁴⁹ Egy biztos: a kirendelt védő jogintézményének hazai szabályozása mindenképpen átgondolást igényel, amire a de lege ferenda javasatok között is utalok majd.

III.4. A kötelező védelem és a vonatkozó joggyakorlat

A kötelező védelem „jogintézménye” szintén egy garanciális jellegű rendelkezés, a bírói gyakorlat kiemelt figyelmet fordít a védő jelenlétével és közreműködésével kapcsolatos szabályok maradéktalan betartására. A büntetőeljárásban a védő részvétele számos esetben kötelező, ilyen, ha

- a bűncselekményre a törvény ötévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel,
- a terheltet fogva tartják,
- a terhelt hallássérült, siketvak, vak, beszédképtelen vagy - a beszámítási képességére tekintet nélkül - kóros elmeállapotú,
- a terhelt a magyar nyelvet, illetőleg az eljárás nyelvét nem ismeri,
- a terhelt egyéb okból nem képes személyesen védekezni,
- a nyomozási bíró előtt folyó eljárásban, ha az ülést zártcélú távközlő rendszer útján tartják,
- a törvényszék, mint elsőfokú bíróság előtti eljárásban,
- amennyiben a szabályszerűen megidézett vádlott bejelentette, hogy a tárgyaláson nem kíván részt venni és nincs védője
- ha pótmagánvádló képviseli a vádat az ügyész helyett

147 Steel és Morris kontra Egyesült Királyság 2005. február 15, (68416/01.)

148 Casae of Daud v. Portugal 1998. április 21. (11/1997/795/997)

149 Walter Schuppich: A bűnügyi védelem kérdéseiről – Magyar Jog 1980/10. szám

- ha a védelem nem kötelező, de a terhelt védő kirendelését azért kéri, mert a jövedelmi viszonyai miatt nem tud a védelméről gondoskodni,
- a harmadfokú bírósági eljárásban,
- a rendkívüli jogorvoslat folytán indult eljárásban,
- a fiatakorúak elleni eljárásban,
- a bíróság elé állítás során,
- a távollévő terhelttel szembeni eljárás során,
- a tárgyalásról lemondás esetén tartott nyilvános ülésen,
- a kiemelt jelentőségű büntetőügyben, illetve
- a biztosíték adása mellett folyó eljárásban.

Kötelező védelem esetén az esetlegesen védő hiányában folytatott eljárási cselekmények keretében beszerzett bizonyítási eszköz bizonyítékként nem vehető figyelembe, a védő hiányában lefolytatott eljárás - végső esetben - az ítélet hatályon kívül helyezését eredményezi.

A vonatkozó joggyakorlat e körben igen széleskörű, pusztán példálózó jelleggel tekintek át néhány hazai jogesetet. Hatályon kívül helyezést eredményező, feltétlen eljárási szabálysértés valósul meg, ha a büntetőeljárásban a törvény rendelkezése szerint előírt kötelező védelem ellenére, az ügy egyik vádlottjának védője a tárgyalási napokon nem volt mindvégig jelen, s a vádlott tárgyalási meghallgatására védőjének távollétében került sor”.¹⁵⁰ Kötelező védelem esetén a védő kirendelésének elmulasztása a nyomozó hatóság részéről a terhelt jogainak olyan lényeges korlátozását jelenti, hogy az ennek hiányában fogatosított kihallgatásán tett vallomása bizonyítékként nem vehető figyelembe.¹⁵¹

Szintén hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértés, ha a több terhelt ellen folyó büntetőeljárásban - a tárgyaláson kötelező védői jelenlét és a terheltek cselekményei közötti szoros tárgyi összefüggés ellenére - a bíróság az egyik terhelt védőjének távollétében hallgatja ki a terhelttársakat.¹⁵² Ugyancsak feltétlen eljárási szabálysértés miatt az eljárási bíróságok ítéletét hatályon kívül kell helyezni, ha a kötelező védelem esetén a terhelt védelmében olyan kirendelt védő járt el az elsőfokú tárgyaláson, aki az egyik sértett képviselőjét is ellátta.¹⁵³

150 BH2014. 204.

151 BH2007. 402

152 BH2005. 206. II.

153 BH2003. 314.

A bíróság elé állítás esetén az elsőfokú tárgyaláson is kötelező a védő részvétele, és ennek a szabálynak a megsértése abszolút eljárási szabálysértés, amely érdemi felülvizsgálat alapjául szolgálhat; ugyanakkor e külön eljárásban a másodfokú bírósági tárgyaláson a védő részvétele nem kötelező, ezért a másodfokú bíróság által ezzel kapcsolatban megvalósított valamely más eljárási szabálysértés az említett törvényhely alá nem vonható, és így felülvizsgálati okot nem képez.¹⁵⁴

Ha több vádlott ellen folyik az eljárás, és a védelem kötelező, a védő távollétében a tárgyalás csak akkor tartható meg, ha a tárgyalásnak az a része az általa védett vádlottat nem érinti; egyéb esetben a tárgyalást el kell halasztani; az e rendelkezés megszegésével hozott ítéletet feltétlen eljárási szabálysértés okából arra a vádlottra vonatkozóan is hatályon kívül kell helyezni, akivel szemben az elsőfokú bíróság ítélete - fellebbezés hiányában - jogerőre emelkedett.¹⁵⁵

Feltétlen eljárási szabálysértés folytán az első fokon hozott jogerős határozat felülvizsgálat során tanácsülésen történő hatályon kívül helyezésének van helye, ha az igazságügyi pszichiátriai szakértői vélemény értelmében a kóros elmeállapotú, a beszámítási képességében enyhe fokban korlátozott terhelt részére az elsőfokú bíróság nem rendelt ki védőt, és a védő távollétében hozott érdemi határozatot.¹⁵⁶

Ha a tárgyaláson a védő jelenléte kötelező, és a vádlottak cselekményei között szoros tárgyi összefüggés áll fenn, az érdekellentétben levő vádlottak egyikének a kihallgatására sem kerülhet sor a másik vádlott védőjének a távollétében; ennek a rendelkezésnek a megszegése feltétlen eljárási szabálysértést valósít meg, mely szükségszerűen az elsőfokú bíróság ítéletének a hatályon kívül helyezését eredményezi.¹⁵⁷

Olyan esetben, amikor a bíróság az ügyben több vádlottal szemben jár el, valamelyik vádlott távollétében a tárgyalásnak csak az a része tartható meg, amely nem érinti a távol levő vádlottat; ennek a rendelkezésnek a megszegése olyan feltétlen eljárási szabálysértést valósít meg, amely - annak mérlegelése nélkül, hogy az mennyiben befolyásolta a meghozott ítéletet - hatályon kívül helyezést eredményez.¹⁵⁸

154 BH2003. 56

155 BH2003. 55

156 BH2002. 427

157 BH2001. 268

158 BH2000. 342.

Ugyancsak atályon kívül helyezést eredményező feltétlen eljárási szabálysértés, ha a vád súlyára tekintettel a büntetőeljárásban a védő részvétele kötelező, és az elsőfokú bíróság a terhelt és a védője távollétében hallgatja ki a többi terheltet, holott a távolmaradt terhelt és a többi terhelt cselekménye között - a társtettességben elkövetés folytán - tárgyi összefüggés van.¹⁵⁹ Az eljárás akkor is törvénysértő, ha lefolytatására ötévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel fenyegetett rablás büntette miatt védő részvétele nélkül kerül sor.¹⁶⁰

A magánvádas eljárásban is kötelező a védő részvétele, ha a terhelt más ügyben kiszabott szabadságvesztés büntetését tölti.¹⁶¹ Igaz relatív, de eljárási szabálysértés, ha a meghatalmazott védőt az elsőfokú tárgyaláson helyettesítő ügyvédjelöltnek a bíróság nem biztosított kellő időt a felkészülésre, hanem meghozta az ügydöntő határozatot, jóllehet a védelem a tárgyaláson kötelező volt, és a védő érdemi nyilatkozatot tett ugyan, de védőbeszédet nem tartott.¹⁶²

III.5. A védői jogok és kötelezettségek – és pár gondolat a fegyveregyenlőségről

A védelem jogának meghatározó alaptörvényi elvére tekintettel a védői kötelezettségek és jogok egyaránt szabályozásra kerültek. Először a legfontosabb kötelezettségek: a védő – és ez, helyzetéből fakadóan értelemszerűen a kirendelt védő esetében releváns - köteles a kapcsolatot védencével a lehető legrövidebb időn belül, késedelem nélkül felvenni, az úgynevezett mentő, illetve a védencc felelősségét enyhítő tények felderítését elősegítése, és e körben a megfelelő indítványokat megtétele. Itt jelentős differencia érhető tetten az ügyész és a védő között, tekintve, hogy míg a vádló a terhelő és a mentő körülmények felkutatására is köteles, a védő esetében csak és kizárólag a terhelt javára szóló körülmények tisztázása a feladat. Olyannyira, hogy mindezt nemcsak az eljárási törvény, de az Ütv., illetve a rájuk vonatkozó etikai kódex is ekképpen szabályozza. Kötelessége továbbá védencc érdekében minden törvényes védekezési eszközt és módot kellő időben felhasználni, őt a jogait illetően, illetve a védekezés minden rendelkezésre álló törvényes eszközéről tájékoztatni, akadályoztatása esetén – nyilván a vis maior, az előre nem ismert elháríthatatlan akadály felmerülése kivételével – köteles helyettesítéséről gondoskodni, amennyiben az eljárási

159 BH2000. 290.

160 BH1992. 162.I.

161 BH1979. 60.

162 BH2006. 272.

cselekményen részvétele kötelező, az akadályoztatás tényéről - ha ez lehetséges - az eljárást folytató hatóságot az eljárási cselekmény megkezdése előtt értesíteni, amennyiben az eljárási cselekményen védő részvétele kötelező és előre nem ismert elháríthatatlan akadály miatt helyettesítéséről nem tud gondoskodni.

A védői jogok körében részben az ügy megismerésével – úgymint jelenlét, az iratok megismerésének, illetőleg a felvilágosítás kérés joga – részben pedig az ügy továbbvitelével kapcsolatos jogok – mint indítványtétel, észrevételezés joga – érhetők tetten. És persze nem mehetünk el szó nélkül a „fegyveregyenlőség” kérdése mellett sem.

A védelemhez való joggal együtt értelmezve az AB megállapította, hogy a fegyveregyenlőség egyik alapeleme a felek felkészülési lehetőségének biztosítása, egyebek között az iratok tartalmának megismeréséhez való jog garantálásával.¹⁶³ A testület ugyancsak ezen elv alapján rögzítette, hogy a terhelt és a védő jogának korlátozása az iratmásolatok szabad birtoklása és használata tekintetében alkotmányellenes, ha a vád ugyanazokat az iratokat korlátozás nélkül birtokolhatja, és használhatja.¹⁶⁴

Az ügy és az abban hozott ügydöntő határozat releváns körülményeire és elemeire vonatkozó különvélemény, illetve a jegyzőkönyv megismerhetőségének hiánya a hatékony védelemre való felkészülést korlátozhatja és egyoldalú előnyt biztosít az ügyész számára. Ezáltal – mivel a kérdéses iratok megismerhetőségnek hiánya másképpen nem kompenzálható - közvetlenül sérül a fegyverek egyenlőségének követelménye, s így a tisztességes eljárás elve.¹⁶⁵

Az AB e körben ismert gyakorlata szerint a védelemhez való jog tartalmát képezik a védő azon eljárási jogosítványai, illetve a hatóságok azon kötelezettségei, amelyek részéről a védelem ellátását lehetővé teszik. A pusztá betekintési joggal szemben a vádirat birtoklása alapvető fontosságú a tárgyalásra felkészüléshez mind a terhelt, mind a védő számára.¹⁶⁶

Az AB nem ismerte el egyenlő súlyúnak a vád és a védelem jogosítványait még abban az esetben sem, ha a védelemnek elvileg módja van ugyan releváns kérdésekben az álláspontja kifejtésére, de erre csak esetlegesen és mindenképpen a bíróság és az ügyész „külön” érintkezését követően kerülhet sor.

163 61/2009. (VI.11.) AB hat.

164 6/1998. (III.11.) AB hat.

165 11/2007. (III.7.) AB hat.

166 25/1991. (V.18.) AB hat.

Az ilyen különbségtétel azt eredményezheti, hogy az ügyész nyilatkozata már azt megelőzően meghatározó befolyást szerez a bíróság álláspontja felett, hogy a védelem szempontjai megismerhetőek lennének.”¹⁶⁷

És egy adalék: az iratokhoz való illetékmentes, azaz ingyenes hozzáférés lehetősége szintén egy AB-döntéshez köthető, amelyben a testület kimondta, hogy jogalkotó alkotmányellenes helyzetet idézett elő olyan illetékszabályok megalkotásának elmulasztásával, amelyek kizárják a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét és a védelemhez való jog lényeges tartalmának korlátozását a büntetőeljárás során keletkezett iratok másolatáért - a terhelt, a védő és a fiatakorú terhelt törvényes képviselője által - fizetendő illeték előírása útján.¹⁶⁸

Az EJEB e körben hozott döntései köréből kiemelendő annak rögzítése, hogy a fegyverek egyenlőségének elve a tisztességes eljárás egyik eleme, minden félnek megadja azt a lehetőséget, hogy álláspontját oly módon fejthesse ki, amely révén nem kerül ellenfelénél hátrányosabb helyzetbe. A jogeset szerint a vád képviselője olyan módon intézhetett beadványt a bírósághoz, hogy arról a védelem nem szerezhett tudomást, így arra érdemben nem volt módja reagálni.¹⁶⁹ Szintén a fegyverek egyenlőségének elve alapján mondta ki bíróság azt, hogy függetlenül az adott bizonyítási eszköz relevanciájának jellegétől, az érintettek számára azonos lehetőséget kell biztosítani ügyük előterjesztésére.¹⁷⁰

Ugyancsak nem találta összhangban lévőnek a fair eljárás szabályaival a bíróság azt, amikor a kérelmező által előterjesztett bizonyítási indítvány elutasításának okait a bíróság nem indokolta megfelelően, azokra az ítéletből pusztán csak következtetni lehetett.¹⁷¹ Egy másik eseti döntésben azt mondta ki a bíróság, hogy a személyesen védekező terhelt iratbetekintésre irányuló kérelmének és másolatok kiadására vonatkozó kérelmének elutasítása megfelelő védekezésre képtelen helyzetet eredményezett.¹⁷²

A védelemhez való jog sérülésével kapcsolatban némi hazai esetjog, illetve iránymutató döntés is rendelkezésre áll.

167 33/2001. (VII. 11.) AB hat.

168 17/2005.(IV. 28.) AB hat.

169 Bulut v. Austria - 22 February 1996.

170 Koupila kontra Finnország

171 Vidal kontra Belgium (1992)

172 Foucher kontra Franciaország 1997.

Amennyiben a terheltnek - bár az adott büntetőügyben a védelem nem kötelező - meghatalmazott védője van, a védőnek a tárgyalásról való eltávozása esetén a tárgyalást folytatni, a terheltnek a védelem jogára való megfelelő figyelmeztetése nélkül: eljárási szabályt sért.¹⁷³

Akadályoztatás esetén a védő a rendbíróság kiszabását akkor háríthatja el, ha az erről szóló értesítési kötelezettségét az adott eljárási cselekmény megkezdése előtt teljesíti, s a bejelentés azt is tartalmazza, hogy helyettesítéséről nem tud gondoskodni.¹⁷⁴ Ha az egyik vádlott kihallgatása a másik vádlott védőjének távollétében történik - aki emiatt nem gyakorolhatta kérdezői, észrevételezői, indítványtételi jogát -, a vádlott védelemhez és védekezéshez való joga sérül.¹⁷⁵ A védő megbetegedése esetén - amint erre lehetősége nyílik - a helyettesítésről gondoskodni köteles. Helyettes állítását mellőzve, személyes megjelenésének biztosítása végett, a tárgyalás elhalasztását sem a meghatalmazott, sem a kirendelt védő nem igényelheti.¹⁷⁶

A hazai és EJEB gyakorlat vizsgálata közben ne feledkezzünk meg uniós elvárásokról sem, különösen azért, mert a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatáshoz való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról szóló 2013/48/EU irányelv esetében az átültetés határideje 2016. november hó 27. napja.

Az irányelv 3. Cikkének rendelkezései részletesen rögzítik a terheltnek hatékony védelem érvényesítéséhez szükséges jogait és ezzel párhuzamosan a hatóságok kötelezettségeit. Eszerint minden esetben biztosítani kell az ügyvédi segítség igénybevételének lehetőségét az alábbi időpontok közül a legkorábbiiban: a rendőrség vagy egyéb bűnüldöző vagy igazságügyi hatóság általi kihallgatásának megkezdését megelőzően, bármely nyomozó vagy más illetékes hatóság által bármely nyomozási vagy más bizonyítás felvételi cselekmény lefolytatásakor; illetve a szabadságelvonás megkezdését követően indokolatlan késedelem nélkül; avagy amennyiben büntetőügyekben hatáskörrel rendelkező bíróságra idézték be, az említett bíróság előtti megjelenés előtt kellő időben.

173 21/2007. BK vélemény

174 BH2013. 181

175 BH2007. 330

176 EBH2005. 1298

A rendelkezés tételesen rögzíti azt is, hogy az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog mely további jogokat foglal magában.

A 4. Cikk alapján a tagállamok tiszteletben tartják az ezen irányelv alapján biztosított, ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog gyakorlása során a gyanúsított vagy a vádlott és ügyvédje közötti kommunikáció titkosságát, amely magában foglalja a találkozót, a levelezést, a telefonbeszélgetéseket, valamint a nemzeti jog alapján engedélyezett egyéb kommunikációs formákat.¹⁷⁷

III.6. Az érdekellentét(ek) kérdése és joggyakorlata

A hatályos szabályozás szerint több terhelt érdekében ugyanaz a védő akkor járhat el, ha a terheltek érdekei nem ellentétesek.¹⁷⁸ Nem valósul meg felülvizsgálatra okot adó feltétlen eljárási szabálysértés azzal, hogy több terhelt védelmét - kötelező védelem esetén - azonos védő látja el, ha e terheltek ellen különböző, térben és időben elkülönülő, egymással semmiben sem összefüggő cselekmények miatt emeltek vádat.¹⁷⁹ Érdekellentét nincs, ezért közös védő járhat el azoknak a terhelteknek az érdekében, akik a nyomozás során tett beismerésüket visszavonják, majd az eljárás bírósági szakaszában következetesen tagadják a bűncselekmény elkövetését, vallomásaik a lényeges részekben azonosak, mert egyik terhelt érdeke sem sérül, ha a bíróság a másik előadását fogadja el.¹⁸⁰ Érdekellentét miatt nem kizárt annak a védőnek a tárgyaláson való eljárása, aki a védencével érdekellentétben álló terhelt-társak védelmét csak a nyomozati szakaszban látta.¹⁸¹

Nem valósít meg eljárási szabálysértést, ha a tárgyaláson az egyik vádlott meghatalmazott védőjét olyan ügyvéd helyettesíti, akinek ügyvédjelöltje a másik vádlott meghatalmazott védőjének helyetteseként jár el¹⁸².

Ugyancsak nem valósul meg eljárási szabálysértés, ha azoknak a terhelteknek a védelmét - akiknek az érdekei nem ellentétesek - ugyanaz a védő látja el. Az, hogy a terheltek érdekei ellentétesek-e, kizárólag a védekezésüknek, illetve a vallomásuknak a tartalma alapján dönthető el.

177 2013/48/EU irányelv

178 Be. 44. § (4) bek.

179 EBH2013. B.2. I.

180 EBH2004. 1114

181 BH2013. 329.

182 BH2011. 95.

Ha a terheltek egybehangzóan tagadják a bűncselekmény elkövetésében való részvételüket, vagy azonos az előadásuk e cselekményről, érdekellentétükről nem lehet szó, még akkor sem, ha az egyik vagy egyes terhelteknek az lenne a valóságos - kedvezőbb büntetőjogi megítéléshez vezető - érdeke, hogy a társaitól eltérő vallomást tegyen.¹⁸³ Több terhelt érdekében ugyanaz a védő nem járhat el, ha a terheltek érdekei egymással ellentétesek - A bíróságnak - ha a védő az érdekellentét ellenére eljár - hivatalból kell vizsgálnia a terheltek közötti érdekellentét meglétét és a védő kizárásáról is határoznia kell.¹⁸⁴

III.7. A védő kizárása

A védő kizárására vonatkozó szabályokat a Be.¹⁸⁵ tételesen tartalmazza, illetve a tanú érdekében eljáró ügyvéd ezzel egyidejűleg ugyancsak nem lehet védő.¹⁸⁶

A védelemhez való alaptörvényi jog kapcsán a Be. a védő kizárásának eseteit taxatív szabályozva felsorolja azon az okokat, magatartásokat, illetve eljárási pozíciókat, amelyek a védő pozíció ellátását ellehetetlenítő érdekellentétet generálnak. A vonatkozó hazai joggyakorlat szerint a csalás büntette miatt vizsgálóként eljáró és ebben az ügyben vesztegetést elkövető rendőr vádlott védőjeként nem járhat el az az ügyvéd, aki korábban a csalás büntette miatt folyamatban lévő büntetőügy egyik sértettjének a jogi képviselője volt¹⁸⁷ Amennyiben a tanú és az ügyvéd között megszűnt az a jogviszony, ami a tanút segítő ügyvédi feladatellátást lehetővé tette, nincs eljárásjogi akadálya annak, hogy ez az ügyvéd a terhelt védelmét ellássa,¹⁸⁸ azaz a tanút segítő ügyvéd eljárhat védőként, ha megszűnt a tanú és az ügyvéd közötti jogviszony. A tanú érdekében eljáró ügyvéd e jogviszony megszűnése után eljárhat védőként.¹⁸⁹

Szintén fontos garanciális jellegű intézkedés e körben, hogy a védő kizárásáról mindig a bíróság határoz, tehát a nyomozás során, illetve a vádemelést megelőzően a nyomozási bíró, a vádemelést követően a perbíró. E szabályok úgy a meghatalmazott, mind a kirendelt védőre egyaránt vonatkoznak.

183 BH2009. 200.

184 BH2004. 456.

185 Be. 45. § (1) bek.

186 Be. 45. § (2) bek.

187 BH2005. 11.

188 EBH2007. 1677.

189 BH2008. 139. III.

III. 8. A további, a védelemhez való jogot érintő uniós joggyakorlat

A büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelv – amelynek esetében az átültetés határideje 2014. június hó 2. napja volt – szerint amennyiben a gyanúsítottat vagy a vádlottat őrizetbe veszik vagy fogva tartják, az alkalmazandó eljárási jogokra vonatkozó tájékoztatást számára egy, a jogokról szóló írásbeli tájékoztatóban kell megadni, amelyet könnyen érthetően kell megfogalmazni annak érdekében, hogy segítse jogai megértésében. Ezt a jogokról szóló írásbeli tájékoztatót haladéktalanul át kell nyújtani minden, büntetőeljárás keretében a szabadságától bűnüldöző szervek által megfosztott őrizetbe vett személynek.

A jogokról szóló írásbeli tájékoztatónak tartalmaznia kell az őrizetbe vétel elleni panasztételnek, a fogva tartás felülvizsgálata kezdeményezésének, illetve ideiglenes szabadlábra helyezés kérelmezésének lehetőségeire vonatkozó alapvető tájékoztatást, amennyiben és amilyen mértékben ilyen jogok a nemzeti jogban léteznek. A jogokról szóló írásbeli tájékoztató megfogalmazásához a tagállamok számára segítségként az I. melléklet tartalmaz tájékoztató jellegű mintát, és a Bizottság ezen irányelv végrehajtásáról szóló jelentésével összefüggésben, valamint az ütemterv valamennyi intézkedésének hatálybalépését követően felülvizsgálható.

A jogokról szóló írásbeli tájékoztató a tagállamban érvényesülő egyéb vonatkozó eljárási jogokat is tartalmazhat.¹⁹⁰ Az olyan iratokat és adott esetben fényképeket, képi és hangfelvételeket, amelyek a nemzeti jog értelmében nélkülözhetetlenek az őrizetbe vétel elleni eredményes panasztételhez, vagy a fogva tartás jogszerűsége felülvizsgálatának eredményes kezdeményezéséhez, a gyanúsított vagy vádlott, illetve ügyvédje rendelkezésére kell bocsátani legkésőbb azt megelőzően, hogy az illetékes igazságügyi hatóság dönt az őrizetbe vételnek vagy a fogva tartásnak az EJEE 5. cikkének (4) bek.e[4] szerinti jogszerűségéről, és kellő időben ahhoz, hogy az őrizetbe vétel elleni panasztételhez, vagy a fogva tartás jogszerűsége felülvizsgálatának kezdeményezéséhez fűződő jogot a gyanúsított vagy vádlott eredményesen gyakorolhassa.¹⁹¹

190 A büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelv Preambulum (22)

191 2012/13/EU irányelv Preambulum (30)

Az irányelv 3. Cikk (1) bek. a./ pontja szerint a haladéktalan tájékoztatás része az ügyvéd igénybevételének joga.

Az anyanyelv használatának joga kapcsán már az előbbieken említést tettünk a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelvről.

Mivel tartalmát tekintve a védelem jogához is kapcsolódó rendelkezésről beszélünk, pusztán utalásképpen: irányelv vonatkozó rendelkezése szerint a gyanúsítottak vagy a vádlottak és jogi képviselőjük közötti kommunikációt ezen irányelvvel összhangban tolmácsolni kell. A gyanúsítottaknak vagy a vádlottaknak képesnek kell lenniük többek között arra, hogy jogi képviselőjüknek elmagyarázzák az eseményekről saját álláspontjukat, rámutassanak arra, amivel nem értenek egyet, és felhívják jogi képviselőjük figyelmét a védelmük során felhasználandó tényekre.¹⁹²

További alapvetés, hogy a védelem felkészülésének lehetővé tétele érdekében tolmácsolni kell a gyanúsítottak vagy a vádlottak és a jogi képviselőjük közötti, az eljárás során lefolytatott bármely kihallgatással vagy meghallgatással vagy a fellebbezés vagy más eljárási – például óvadékra irányuló – indítvány benyújtásával közvetlen összefüggésben álló kommunikációt, amennyiben az a tisztességes eljárás biztosítása céljából szükséges.¹⁹³

192 A büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64/EU irányelv Preambulum (19) bek.

193 2010/64/EU irányelv Preambulum (20) bek.

III. 9. De lege ferenda javaslatok:

1. Az előbbiekben már hivatkozott, a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13/EU irányelv a tagállamok köteletségévé teszi, hogy a fogvatartás jogszerűsége felülvizsgálatának eredményes kezdeményezéséhez való iratokat az őrizetbe vett személy vagy az ügyvédje rendelkezésére kell bocsátani, ennek megtagadása esetén a (3) bek. alapján jogorvoslatnak van helye.¹⁹⁴

Rögzíti, továbbá, hogy a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsított, illetve a vádlott, vagy ügyvédjük legalább az illetékes hatóságok birtokában lévő, a gyanúsítottra vagy a vádlottra nézve akár kedvező, akár terhelő valamennyi anyagba betekinthesse az eljárás tisztességességének megóvása és a védelemre való felkészülés érdekében.¹⁹⁵ 2014. január 1. napjától a Be. előírja hogy a az indítvány tárgya előzetes letartóztatás elrendelése, a gyanúsítottnak és a védőnek megküldött indítványhoz csatolni kell azoknak a nyomozási iratoknak a másolatát, amelyekre az indítványt alapozzák.¹⁹⁶

A rendelkezés - az előbbiekben részletezettek szerint - összhangban van a nemzetközi szabályozással, illetve azon túl az EJEB gyakorlatával is, hiszen a 43888/08. számú kérelem kapcsán éppen egy magyar érdekeltségű ügyben mondta ki a bíróság 2013. március 19. napján, hogy a törvényesség követelményének alapfeltétele, hogy a fogvatartott a szabadságkorlátozás eljárási és anyagi feltételeinek fennállásáról informálódhasson, és ennek hiányában megállapítást nyert az EJEE 5. cikk 4. pontjának sérelme.

Az előzetes letartóztatás kapcsán azonban nemcsak a hivatkozott szabályozás szerinti elrendelésről lehet szó, a hatályos hazai szabályozás tehát nincs teljes körű összhangban az uniós elvárásokkal. Ezen rendelkezések implementálása álláspontom szerint nemcsak az uniós jog átültetése, de leginkább a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése és fegyveregyenlőség érdekében egyaránt rendkívül fontos lenne.

194 2012/13/EU irányelv 7. Cikk

195 2012/13/EU irányelv 7. Cikk (2) bek.

196 Be. 211. § (1) bek. negyedik mondat

2. Gyakorta merül fel, hogy kötelező védelmet meg nem alapozó bűncselekmény megalapozott gyanújának közlését követően a nyomozó hatóság áttér valójában más, öt évi szabadságvesztésnél esetleg jóval súlyosabban fenyegetett bűncselekmény kapcsán történő kihallgatásra anélkül, hogy gyanúsított számára védő kirendeléséről intézkedne. Ez a garanciális jogok sérülésén túl az adott vallomás bizonyítékok köréből történő kizárását eredményezi, ezért is lenne fontos e körben a szabályozás egyértelműsítése.

3. A Be. hatályos szabályozása szerint, ha a nyomozás iratainak ismertetését a nyomozó hatóság végezte, az iratokat az ismertetés megtörténte után tizenöt napon belül megküldi az ügyésznek.¹⁹⁷ Amint arra már utaltunk, már több, mint másfél évtizede rögzítette az AB, miszerint a fegyverek egyenlőségéből következik, hogy a terhelt és a védő jogának korlátozása az iratmásolatok szabad birtoklása és használata tekintetében alkotmányellenes, ha a vád ugyanazokat az iratokat korlátozás nélkül birtokolhatja, és használhatja.¹⁹⁸

Kétségtelen, hogy a nyomozás során – annak jellegéből fakadóan – eltérnek a terhelt-védő, illetve a hatóság jogai, de a nyomozás befejezését követően a már többszörösen említett „fegyveregyenlőség” jegyében szükséges lenne a jogszabály olyan irányú módosítása, amely szerint az iratok ügyésznek történő megküldésével egyidejűleg a nyomozó hatóság azokat mind a terhelt, mind a védő rendelkezésére bocsátja.

4. A kirendelt védő jogintézménye kapcsán nincs rendezett jogszabályi háttér arra vonatkozóan, hogy büntetőügyekben kirendelési feladatokat vállaló és e körben a hatóságok rendelkezésre álló ügyvédek közül éppen ki lesz a „kiválasztott”. Ez jelenleg teljesen ad hoc jellegű, ami a véletlenszerűsége túl annak veszélyét is magában hordozza, hogy rendszerint azonos körben – leginkább a nyomozó hatóságok munkatársai által ismert – ügyvédek kerülnek kirendelésre, ami szélsőséges esetben akár a védekezéshez való jog sérüléséhez is vezethet. Az esetleges anomáliák megelőzése és elkerülése érdekében mindenképpen szükséges e kérdés jogszabályi szinten történő rendezése.

197 Be. 193. § (5) bek.

198 6/1998. (III.11.) AB hat.

5. Szintén e kérdéskörhöz kapcsolódik a kirendelt védő díjazásának kérdése. A pártfogó ügyvéd és a kirendelt védő részére megállapítható díjról és költségekről szóló jogszabály¹⁹⁹ által megállapított szabályozás rendkívül méltatlan díjazást rögzít. A védelem ellátása során a védő becsületesen elvégzett munkáját tisztességesen meg kell fizetni, csak ebben az esetben várható alappal a kirendelt védőtől az, hogy a terhelt érdekében lelkiismeretesen, valamennyi lehetséges védelmi lehetőséget megragadva járjon el. Ha erre nem kerül sor, az az eljárásban formálisan ugyan résztvevő, de valójában teljes passzivitást mutató védő hozzáállása okán magában hordozza akár a védelemhez való jog sérülésének veszélyét is.

6. Értelemzavaró a Be-ben, hogy a jogalkotó mind a meghatalmazott, mind a kirendelt védő kapcsán rendelkezik a „helyettes” védőről. A Be. 47. § (5) bek.e – és ezzel összefüggésben a Be. 281. § (3) bek.e – a meghatalmazott, míg a Be. 48. § (7) bek.e a kirendelt védő kapcsán egyaránt a „helyettes” terminológiát használja.

Az e körben tevékenykedő bírák és ügyvédek nyilván pontosan tudják és értik a különbséget, így a gyakorlatban ez bizonyosan nem okoz fennakadást, mégis azt gondolom, hogy normavilágosság követelménye ennek pontosítását követeli meg. A jogszabályoknak nemcsak az érintett terület felkészült jogalkalmazói, de a jogban járatlan érintettjei számára is teljesen egyértelműnek kell lenniük.

7. A Be. vonatkozó rendelkezése szerint ha a vádat az ügyész képviselte, és a bíróság a vádlottat felmenti, vagy az eljárást az ügyész vádelejtése miatt megszünteti, az állam a határozat jogerőre emelkedésétől számított harminc napon belül – a külön jogszabályban meghatározott mértékben – megtéríti a vádlott költségét, továbbá védőjének az eljárás során nem előlegezett díját és költségét.²⁰⁰ Az anyagiak kapcsán ugyancsak nem kellően átgondoltnak tűnik a felmentett terhelt meghatalmazott védője számára „külön jogszabályban meghatározott mértékben” járó díjazás kérdése sem.

199 7/2002. (III.30.) IM rendelet a pártfogó ügyvéd és a kirendelt védő részére megállapítható díjról és költségekről

200 Be. 339. § (3) bek.

8. A jelenleg hatályos szabályozás szerint ügyvédjelölt védőként, ügyvéd mellett vagy ügyvéd helyetteseként a törvényszék, az ítélőtábla és a Kúria nyilvános ülésén, illetve tárgyalásán nem járhat el.

Az az ügyvédjelölt, aki legalább egyéves ügyvédjelölti gyakorlattal rendelkezik, a törvényszék első fokú eljárásában eljárhat, védőbeszédet azonban nem tarthat.²⁰¹ A szakasz második mondata, a 2013. évi CLXXXVI. törvény 5. §-ával megállapított rendelkezésben nyilvánvalóan az eljárások gyorsítását célzó jogalkotói törekvést érzük tetten, melynek célja – többek között – az, hogy esetleges védői mulasztása okán minél kevesebb tárgyalás maradjon el. A célkitűzést ugyan magam is helyesnek véelve mégis némi szkepszis fogalmazódik meg bennem: a törvényszék előtt alkalmasint kifejezetten nagy tárgyi súlyú, akár életfogytig tartó szabadságvesztéssel is fenyegetett bűncselekmények miatt folyamatban lévő eljárásban rendkívül csekély gyakorlati tapasztalat birtokában lévő jelölt eljárása terhelti szempontból akár aggályos is lehet. E körben javasolom tehát e szabályozás esetleges újragondolását, akár hosszabb gyakorlati idő, esetleg büntetőjogi szakvizsga meglétének előírásával.

9. És utoljára – de hangsúlyosan nem utolsósorban – szeretnék szót emelni a professzionalizálódás mellett. Már egyetemi éveim előtt, de azok alatt is bírósági tárgyalások rendszeres hallgatója voltam/vagyok. Amint már utaltam rá, magam is egyetértek a szabad ügyvédválasztás jogával, de legalább ennyire fontosnak tartom azt, hogy a büntetőeljárásokban megfelelő jártassággal bíró védők járjanak el. Éppen ezért vélem megfontolásra érdemesnek az ügyvédképzés olyan jellegű átgondolását, amelynek eredményeképpen megfelelő felkészültséggel rendelkező védők révén a hatékony védelemhez való jog minden egyes eljárás során és annak minden szakaszában ténylegesen érvényesülhet.

201 Be. 44. § (5) bek.

IV. Összefoglalás

A büntetőeljárás szabályainak összessége - ha úgy tetszik – tömegével tartalmaz garanciális jellegű szabályokat. Ahogy Király Tibor fogalmazott: „A jogi garanciák a sértett vagy a terhelt – és végeredményben a társadalom – oldalán állnak, az ő alapvető eljárási jogaikat óvják. A jogi garanciák jogi elvek, jogintézmények, normák, amelyeknek megtartása jogi eszközökkel kikényszeríthető. A garanciáknak adhatunk olyan tág értelmezést, hogy közéjük sorolhatók akár technikai jellegű eljárási szabályok is, például különféle határidők, rendelkezések.....de ha minden szabályt garanciális természetűnek tartunk, akkor eltűnik a garancia külön szerepe.”²⁰²

A vonatkozó területi korlátokra tekintettel pályaművemben több, kétségtelenül rendkívül fontos kérdéskör nem kerülhetett a vizsgálat górcsőve alá, a fenti vizsgálódás döntően a büntetőeljárás legfontosabb, alkotmányos jellegű garanciát, és kicsit részletesebben a védelemhez való jog gyakorlati érvényesülését próbálta vázlatosan áttekinteni.

A tisztességes büntetőeljárás garanciái részben egymásra épülnek, részben összekapcsolódnak, de mindenképpen egy összefüggő, koherens rendszer részei. Létük, és némely tekintetben alaptörvényi szinten történő elhelyezésük az ország valóban jogállami berendezkedése szempontjából bír rendkívüli fontossággal.

A fentiek rövid summázataként összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a jogalkotó az Alaptörvény megalkotása folyamatában igyekezett a hazai és nemzetközi szabályozás eddigi tapasztalatait figyelembe venni, de kétségtelenül vannak még teendőink. Leszögezhetjük, hogy a büntetőeljárásban a védelemhez való jog doha sem lehet pusztán formális követelmény, az előbbieken részletezett védelemhez fűződő jognak kizárólag a *hatékony* védekezéshez való jog feltételeinek biztosítása felel meg.

Egy eljárás nem attól fair, hogy pusztán kötelezettségét hazai és nemzetközi rendelkezések előírják, annak tényleges megvalósulása a jogalkotóra, a jogalkalmazóra és az eljárási szereplőire vonatkozó konzekvens normákon keresztül, többek között a fegyverek egyenlősége elvének érvényesülése révén valósulhat csak meg.

Valódi jogállami büntetőhatalomról csak akkor beszélhetünk, ha mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó az előbbieken többszörösen hivatkozott nemzetközi jogi standardok tartalmára, a vonatkozó fórumok eddigi gyakorlatára is figyelemmel teszi a dolgát, de hasonlóképpen meghatározó jelentőségűnek vélem a deklarált elvek tiszteletben tartásán túl a mindennapok gyakorlatában azok valós tartalommal való megtöltését is.

A magam részéről, leendő jogalkalmazóként igyekszem munkámat a fentiekben részletezett elvek mentén végezni.

Hivatkozott irodalom:

BALOGH ZSOLT –HOLLÓ ANDRÁS: *Az értelmezett alkotmány.*

Magyar Hivatalos Közlönykiadó Budapest, 2000.

BÁRD KÁROLY: A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberi jogi dogmatikai értekezés (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2007)

BENCZE MÁTYÁS: Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróságok gyakorlatában

(http://jog.unideb.hu/documents/tanszekek/jogbolcseleti/publikcik/artatlansag_veleme_a_gyakorlatban.pdf [Letöltve: 2013. 05. 20.])

BLUTMAN LÁSZLÓ: Az ártatlanság vélelme– alkotmányos alapelv - Belügyi Szemle 1989. 8–17

FENYVESI CSABA: A védőügyvéd (Budapest, Pécs: Dialóg Campus 2002)

GRÁD ANDRÁS: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve (Budapest, Strasbourg Bt. 2005.)

GRÁD ANDRÁS – WELLER Mónika: : A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve (HVG-ORAC, Budapest, 2011.)

HORVÁTH TIBOR: Az ártatlanság vélelme a büntetőperben - Jogtudományi Közlöny 1951. 466

KARDOS GÁBOR: Az új alkotmány emberi jogi fejezete. In: Alapjogok és alkotmányozás (szerk. ÁdámAntal) (KJK - MTA ÁJTI, Budapest 1996.)

PALÁNKAI TIBORNÉ: Alkotmányos büntetőjog – Néhány gondolat az AB büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól; In.: Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára – (szerkesztette: Gönczöl Katalin és Kerecsi Klára Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998.)

PALÁNKAI TIBORNÉ: Az AB büntetőjogi tárgyú határozatai; a büntetőjog kodifikációjának alkotmányjogi összefüggései I-II. (Büntetőjogi Kodifikáció 2002/3, 2002/4. szám)

PALÁNKAI TIBORNÉ: A büntetőhatalom alkotmányosságáról – Összeállítás az Alkotmánybíróság büntetőjogi tárgyú határozataiból – In.: Büntetendőség, büntethetőség (szerkesztette: Wiener A. Imre, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1997.)

PETRIK FERENC (szerk.): Alkotmány a gyakorlatban (Budapest: HVG-Orac 2005.)

SÓLYOM LÁSZLÓ: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon

(Osiris, Budapest, 2001. 576. o.)

SZABÓ ANDRÁS: Alkotmányosság és büntetőjogi szankciórendszer -1991. március 29.
Büntetőjogászok Klubja

TÓTH MIHÁLY: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi
ítélkezés tükrében

(Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 2001).

Egyéb felhasznált irodalom:

BECCARIA: Bűnökről és büntetésekről – (Zagrab, 1834.)

BÁNÁTI-BELOVICS-CSÁK-SINKU-TÓTH-VARGA: Büntető eljárásjog (Budapest, HVG-ORAC)

BÁRD KÁROLY: A szabadsághoz és a biztonsághoz való jog. Az Egyezmény 5. cikke. In: Bán
Tamás-Bárd Károly: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Tanulmányok.
Acta Humana 1992. 6-7. szám.

BELEGI-BERKES-CZINE- KÓNYA-MÁRKI: Büntetőjogi Döntvénytár 1979-2007. (Budapest:
HVG-Orac, 2008.)

CZINE ÁGNES – SZABÓ SÁNDOR- VILLÁNYI JÓZSEF: Strasbourgi ítéletek a magyar
büntetőeljárásban (HVG-ORAC, Budapest, 2008.)

ERDEI ÁRPÁD: A büntető ítélet igazságtartalma, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó,
(Budapest, 2010.)

WOPERA ZSUZSA (szerk.): Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században.
Tanulmánykötet

GÁSPÁRDY LÁSZLÓ professzor emlékére

(Budapest: HVG-Orac 2007. 199–210.)

TÓTH MIHÁLY : Nyomozás és védelem.
Magyar jog, 1984/4.